

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Barbora Šikýřová

Francouzská deminutiva v lexikografické tradici

(16. – 18. století)

French Diminutives in the Lexicographic Tradition

(16th – 18th Centuries)

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Štichauer

Ráda bych poděkovala vedoucímu diplomové práce, PhDr. Jaroslavu Štichauerovi, za cenné rady a připomínky. Dále potom své rodině, která mi pomohla zajistit podmínky nezbytné pro studium.

„Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny využití prameny a literaturu. Tato práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.“

V dne

Podpis:

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá tendencemi ve vývoji deminutiv ve francouzských slovnících mezi lety 1539 a 1787. V tomto období se vyvíjí jak nově vznikající disciplína francouzské lexikografie, tak i samotný francouzský jazyk. Deminutiva spadají do množiny slov, která byla v průběhu 17. století deklasifikována a byla ohodnocena jako nevhodná pro promluvu počestného člověka – „*honnête homme*“, přestože se v předchozím století těšila relativní oblibě. Na základě rešerší v sedmi lexikografických dílech (ve slovnících Roberta Estienna, Jeana Nicota, Randla Cotgrava, Pierra Richeleta, Antoina Furetièra, Francouzské akademie a abbého Férauda) jsou představena deminutiva, která se v nich vyskytují, a vzniká možnost sledování stability jednotlivých lexémů i této kategorie jako celku. Setkáme-li se ve slovnících konce 17. a 18. století s deminutivním tvarem, jedná se často o lexikalizované deminutivum, nezávislé na původně zdobněm slovu. Nově také přibývá hodnocení ze stran autorů v podobě „*marque d'usage*“, která zpravidla vyčleňuje deminutivum mimo *bon usage*. Výskyt syntetických deminutiv, jejich následný částečný zánik a nahrazování deminutivy analytickými tak reflektuje degradaci statutu deminutivní derivace v jazyce klasické Francie a koresponduje s vývojem francouzštiny směrem k větší analytičnosti.

Klíčová slova: lexikografie, deminutiva, vývoj jazyka, lexikum

Abstract

This thesis treats the tendencies in the development of diminutives in French dictionaries between 1539 and 1787. In this period develop both French lexicography, a new linguistic discipline, and French language. Diminutives belong to the set of words that were declassified during the 17th century and were estimated as undesirable for the speech of an honest man – „*honnête homme*“, eventhough these were relatively appreciated in the previous century. On the basis of research we present diminutives that occur in seven lexicographic works (in the dictionaries from Robert Estienne, Jean Nicot, Randle Cotgrave, Pierre Richelet, Antoine Furetière, French Academy and abbé Féraud). Thus we are able to observe the stability of particular diminutives as well as the category as a whole. If we encounter the deminutive form in the dictionories from the end of the 17th and 18th centuries, it is very likely to be the case of a lexicalised diminutive, independent on the previously diminished word. In parallel to that, we also deal with comments - *marque d'usage* - that generally detach diminutives out of *bon usage*. The occurence of synthetical diminutives, their partial extinguishment and substitution by analytical diminutives reflect the degradation of diminutive derivation in the speech of classical France and correspond with the evolution towards analytical character of French language.

Key words: lexicography, diminutives, language development, glossary

OBSAH

Úvod	9
1. Francouzská lexikografie od 16. století do 18. století	11
1.1. Lexikografie od středověku až po renesanci	11
1.2. Nicot a slovníky vzniklé mimo Francii	13
1.3. První jednojazyčné slovníky v klasicistní Francii	14
1.4. Přesah klasicistní lexikografické tvorby do 18. století	16
2. Klíčová lexikografická díla	18
2.1. <i>Dictionnaire françois-latin</i> – Robert Estienne (1539)	18
2.2. <i>Thresor de la langue françoise</i> – Jean Nicot (1606)	19
2.3. <i>Dictionarie of French and English Tongues</i> – Randle Cotgrave (1611)	21
2.4. <i>Dictionnaire</i> – César-Pierre Richelet (1680)	23
2.5. <i>Dictionnaire universel</i> – Antoine Furetière (1690)	24
2.6. <i>Dictionnaire de l'Académie française</i> (1694)	25
2.7. <i>Dictionnaire critique de la langue française</i> – Jean-François Féraud (1787)	27
3. Konstrukce lexikografických hesel a její vývoj u vybraných autorů	28
3.1. Vývoj zpracování lexikografických hesel	28
3.2. Estienne – <i>DFL</i> (1539)	30
3.3. Nicot – <i>TLF</i> (1606)	30
3.4. Cotgrave – <i>DFET</i> (1611)	31
3.5. Richelet – <i>Dictionnaire</i> (1680)	32
3.6. Furetière – <i>Dictionnaire universel</i> (1680)	33
3.7. <i>Dictionnaire de l'Académie</i> (1694)	34
3.8. Féraud – <i>DCF</i> (1787)	35
4. Francouzská deminutiva – obecná charakteristika	36
4.1. Deminutiva jako součást jazyka	36
4.2. Gramatické začlenění studovaného jevu – deminutiva	36
4.3. Původ deminutivních sufixů	37
4.4. Teoretický náhled na deminutiva	38
4.5. Deminutivní sufixy typické pro francouzský jazyk	39
4.6. Vymezení deminutiv pro rešerši ve slovnících 16. – 18. století	40
5. Francouzská deminutiva v jazykovém vývoji od předklasického období	41

5.1. Proměna postavení deminutiv v časovém rozpětí 250 let	41
5.2. Deminutiva v gramatikách	41
5.3. Deminutiva v krásné literatuře	43
5.4. Puristé, autoři poznámek o jazyce a prosazování analytické deminutivizace	44
6. Popis deminutiv v lexikografické tradici	47
6.1. Zkoumání deminutiv v historických slovnících	47
6.2. <i>Dictionnaire Francoislain</i>	48
6.2.1. Specifika Estiennova slovníku	48
6.2.2. Deminutiva v <i>DFL</i>	49
6.3. <i>Thresor de la langue françoise</i>	51
6.3.1. Přínos Jeana Nicota	51
6.3.2. Deminutiva v <i>TLF</i>	52
6.4. Anglická větev francouzské lexikografie – slovník Randla Cotgrava	54
6.4.1. Cotgravův kvantitativní přístup	54
6.4.2. <i>Dictionarie of the French and English Tongues</i> – pokladnice deminutiv	54
6.5. Pierre Richelet a <i>Dictionnaire françois, contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue Françoise</i>	57
6.5.1. První čistě francouzský monolingvní slovník	57
6.5.2. Deminutiva v Richeletově slovníku	58
6.6. Antoine Furetière a <i>Dictionnaire universel</i>	59
6.6.1. Lexikografická práce Antoina Furetièra	59
6.6.2. Deminutiva v <i>Dictionnaire universel</i>	59
6.7. Francouzská akademie a její slovník	61
6.7.1. Specifika akademického slovníku	61
6.7.2. Deminutiva v <i>Dictionnaire de l'Académie françoise</i>	61
6.8. <i>Dictionnaire critique</i> abbého Férauda	63
6.8.1. Féraudova lexikografie	63
6.8.2. Deminutiva v <i>Dictionnaire critique</i>	63
7. Statistický rozbor – tendence ve vývoji deminutiv z lexikografického hlediska	65
7.1. Shrnutí hlavních tendencí ve výskytu deminutiv	65
7.2. Stabilní deminutiva	67
7.3. Deminutiva s „marque d'usage“	67
7.4. Zaniklá deminutiva	68
7.5. Výčet deminutiv zaznamenaných pouze u Cotgrava	68

7.6. Výčet deminutiv zaznamenaných pouze u Nicota a Cotgrava	69
7.7. Konkrétní deminutiva a jejich výskyt ve vybraných slovnících	70
Závěr	74
Seznam použité literatury	76

Úvod

Deminutiva tvoří součást francouzského lexika, která během šestnáctého až osmnáctého století výrazně proměnila svůj status. Jestliže se v období renesance těšila veliké přízni, období klasicismu je zavrhlo a deminutiva byla odkázána do jazyka nižších vrstev, burleskních žánrů a nepařížských dialektů. Tato práce se pokusí vysledovat, jakým způsobem se výše zmíněný fenomén odrazil v prominentních francouzských lexikografických dílech. Jasně definované časové vymezení umožní detailněji prozkoumat problematiku francouzských slovníků, jelikož vybrané období pokrývá první etapy ve vytváření lexikografické metodologie.

Sedm různých slovníků mezi lety 1539 a 1787 nám z diachronního úhlu pohledu nabízí zajímavý lexikografický materiál, propojený se samotnými autory, dobou, kulturou a proměnlivým jazykem. V různém kvantitativním rozsahu autoři slovníků předkládají svoji představu „správného“ jazyka, samozřejmě s požehnáním společenské vrstvy, kterou zastupují. Stratifikace jazyka, ke které v průběhu tohoto období dochází a která je de facto cíleně řízená, neměla doposud na světě obdoby.

V první části této práce načrtneme vývoj v oblasti slovníků mezi lety 1539 a 1787. Historie francouzské lexikografie začíná spolu s Robertem Estiennem, který obhájil francouzštinu jako jazyk, který se vyrovná latině, vede přes Jeana Nicota, který již uvažuje o nomenklatuře svého slovníku jako o pokladu či pokladnici (jelikož *Thrésor* může představovat právě obojí), množstvím hesel se rozrůstá do dosud nevídaných rozměrů v bilingvním francouzsko-anglickém slovníku Randla Cotgrava, směrem k *bel usage* a *bon usage*, k stratifikaci jazyka a k selektivní preskriptivnosti slovníků na konci sedmnáctého století, až po shrnující dílo Jeana-Françoise Férauda, vydané dva roky před Francouzskou revolucí.

V druhé části představíme problematiku deminutiv. Nejprve provedeme rozbor tohoto derivačního jevu obecně i konkrétně v rámci francouzského jazyka. Jak nastiňuje ve své práci Bengt Hasselrot, deminutiva od předklasického období ve francouzštině zanikají. Za pomoci dobových gramatik a jazykových studií ukážeme historický vývoj deminutiv ve zkoumaném období a vymezení deminutiva, kterými se chceme v této práci zabývat.

V poslední – klíčové – části propojíme jevy zkoumané v předchozích teoretických oddílech. Na základě rešerší ve slovnících předvedeme, jaká místa syntetická deminutiva ve slovnících zaujímají, jaká deminutiva jsou rezistentní a jaká naopak nestabilní. Zmiňme například, že deminutiva *hommet*, *hommelet* u Nicota a navíc *hommenet* a *hommeau* u Cotgrava nenacházíme u žádného z dalších námi studovaných autorů.

Pro náš cíl, tedy ilustrování tendencí ve vývoji deminutiv rozbořem lexikografické tvorby 16. – 18. století, konkrétně děl od Roberta Estienna až po Jeana-Françoise Férauda, je důležité hledisko výskytu či „nevýskytu“ pravých, nelexikalizovaných deminutiv, případně poznámek – *marques d'usage* – komentujících nebo omezujících jejich užívání, které by mělo potvrdit nově se prosazující trend ve zdrobňování – analytickou deminutivizaci pomocí slova „*petit*“.

1. Francouzská lexikografie od 16. století do 18. století

1.1. Lexikografie od středověku až po renesanci

První proudy evropské lexikografické tvorby vycházejí ze středověkých zápisů glos. Ve Francii jsou relativně dobře prozkoumány například francouzsko-latinské glosáře (například ze sérií *Abavus* či *Aalma*),¹ které spadají do 13. až 14. století, málo se ale ví o dílech, která na ně přímo navazovala. Podle Buridanta „v lexikografické sféře zůstává přechod mezi 15. a 16. stoletím relativně neprobádaný“ (Buridant 1986: 33), a návaznost se dá tedy spíše odvozovat než přímo dokládat.

V 16. století existují dva typy děl, která předkládají francouzské lexikum. První z nich nejlépe reprezentuje *Dictionarium Ambrosia Calepina*,² jedná se o plurilingvní dílo, soubor nomenklatur jednotlivých jazyků, z nichž je jedním také francouzština. Calepinovo *Dictionarium* bylo hojně vydáváno v průběhu celého století a částečně ve stoletích následujících.³

Druhá skupina, do které spadají předměty našeho bádání, je tvořena bilingvními slovníky s francouzskou nomenklaturou. Jako datum zrodu francouzské lexikografie se udává rok 1539, tedy rok, ve kterém francouzský královský tiskař Robert Estienne začíná zpracovávat první vydání svého *Francouzsko-latinského slovníku (Dictionaire francoislatin)*,⁴ historicky prvního díla, ve kterém je francouzské lexikum výchozím jazykem. Přestože jde ve francouzské lexikografii o klíčové dílo, měl by být v každém případě brán zřetel na fakt, že nepředstavuje klíčové dílo pro samotného autora, jehož hlavním cílem bylo studium jazyka latinského (dle Brandona 1904: 69).

¹ V první polovině 14. století sbírky ze série *Abavus* – pojmenované dle prvního lemmata – čítají na 6 000 až 8 000 ekvivalentů, ty ze série *Aalma* z druhé poloviny 14. století jich nabízejí téměř 14 000.

² Francouzština se ve výběru Ambrosia Calepina poprvé objevuje v roce 1545, a to v pětijazyčném antverpském vydání, kde jsou vedle latiny a řečtiny poprvé řazeny i živé jazyky – mimo ten francouzský je to ještě vlámsština a němčina. Zcela ale francouzština pronikla do Calepinova slovníku až v 60. letech 16. století – mezi lety 1568 a 1599 se objevila v 51 z 54 vydání.

³ Calepinův slovník je, co se týče do množství výtisků a edičních variant, výjimečný: první bilingvní výtisk se datuje do roku 1502, poslední, sedmijazyčná mutace, která byla velmi oblíbená, je z roku 1779. Mezi těmito dvěma daty se odhaduje 190 vydání a reedicí.

⁴ Fakticky je dílo vytištěno až roku 1540.

I tak ale můžeme říci, že Estiennova lexikografická práce reflektuje bod zlomu v nazírání na francouzský jazyk. „[Vznik] Slovníku z roku 1539 se vysvětluje Slovníkem (*Dictionarium latinogallicum*⁵) z roku 1538 a ten sám se vysvětluje *Thesaurem* z roku 1531 (*Latinae Linguae Thesaurus*⁶)“ (Bray 1989-9: 1792). Převraťme nyní tuto zpětnou chronologii, abychom lépe pochopili postupné proniknutí francouzštiny do pozice výchozího jazyka. *Thesaurus* vznikl z Estiennova popudu; potom, co mu byla zadána reedice Calepina, seznal, že již takové dílo neodpovídá nárokům erudovaného člověka dané doby, a jak vysvětluje v předmluvě k samotnému slovníku v roce 1531, raději se pustil do vlastního díla, než aby šířil něco, co pro něj samotného nebylo dostatečně přesvědčivé. Jeho snahou bylo očistit latinu od středověkých „nánosů“ a barbarismů, ověřit správnost definicí, jež uváděli jeho předchůdci, a zejména doplnit každý ze vstupů úryvkem z klasické latinské literatury. Francouzský jazyk zde má podružnou a ne zcela jasně definovanou roli. I když se francouzské vysvětlivky nachází téměř v každém odstavci, podstata slovníku je monolingvní a sám autor přítomnost *linguae gallicae* téměř omlouvá. Využívá jej v případech, kdy se mu zdá latinské vysvětlení nedostačující nebo nepřesné. V roce 1538 vychází *Dictionarium latinogallicum*, slovník, který je již nepokrytě bilingvní a který představuje zkrácenou formu *Thesaura*.⁷ Když následně v roce 1539 vychází slovník *Dictionaire francoislatin*, nabízí potenciálnímu uživateli stejnou nomenklaturu, ale v převrácené podobě, tedy tak, aby byla výchozím jazykem francouzština.

Vznik podobného díla nepřímo umožňoval společenský, politický i kulturní vývoj v tomto období. Bohatství vernakulárního jazyka předvedl Rabelais (jehož *Pantagruel* byl vydán v roce 1532), v úředně-správní rovině *Nařízení z Villers-Cotterêts* z roku 1539 upřednostňuje francouzský jazyk oproti latinskému,⁸ v roce 1549 Joachim du Bellay publikuje *Obranu a oslavu francouzského jazyka*. Všeobecně začíná francouzský jazyk získávat na významu a rozmach literatury spojený s nedávno vynalezeným knihtiskem tento vývoj jen podporuje.

⁵ *Dictionarium latinogallicum* vychází roku 1538 a jedná se o zkrácenou verzi *Thesaura* (viz níže), přičemž jsou veškerá hesla opatřena francouzským překladem.

⁶ *Latinae Linguae Thesaurus* je z roku 1531, Estienne míří ke čtenářům, pro které je Calepinovo lexikum a především jeho pojetí slovníku nedostačující. V tomto slovníku, který je téměř úplně monolingvním latinským slovníkem, se objevuje francouzský překlad jen v případě, že jde o složitě slovo.

⁷ Resp. jeho druhého vydání z roku 1536.

⁸ *Nařízení z Villers-Cotterêts* bylo vydáno na příkaz krále Františka I., obsahuje 192 článků, z nichž nejznámější jsou 110. a 111., které nařizují povinné užívání francouzštiny v úředních dokumentech namísto původně používané latiny.

Estiennův Francouzsko-latinský slovník se dočkal několika dalších vydání, a to v letech 1549,⁹ 1564,¹⁰ 1573,¹¹ a potažmo i v roce 1606, kdy (posmrtně) vychází Nicotovo vlastní zpracování.

1.2. Nicot a slovníky vzniklé mimo Francii

Nicot slovník rozšiřuje na 18 000 hesel a dává dílu nové jméno – nová edice přepracovaných předchozích vydání nese název *Thresor de la langue Francoise, tant ancienne que moderne*.¹² I nadále je významnou složkou jednotlivých vstupů latinský překlad, pod Nicotovým vedením ale dochází k proměně na hybridní variantu, která nemůže být označena ani jako monolingvní ani jako bilingvní slovník a pro niž se ujalo označení „semi-bilingvní“, které pro dikcionaristy zavedl Bernard Quémada.¹³ Nacházejí se zde i zcela monolingvní články a tyto často velmi dobře dokládají sofistikovanost Nicotovy lexikografické práce, která je důstojnou předchůdkyní lexikografie konce 17. století. Nicot přidává lemmatům lingvistický rozměr, propojuje je se slovy příbuznými, doplňuje je citacemi, někdy signalizuje regionalismy či naznačuje nesprávné užití.

Francie si na další pokračovatele slovníkářské tradice musela počkat až do konce 17. století.¹⁴ Mezitím v zahraničí vznikají slovníky dvojjazyčné, zpracovávající francouzštinu a

⁹ Edice z roku 1549 je poslední, na které pracoval i Robert Estienne, v tomto vydání se nomenklatura rozšířila o hesla bez překladu do latiny, francouzsky vysvětlil význam některých francouzských slov, která byla původně doplněna pouze latinským ekvivalentem. Na francouzštinu je oproti prvnímu vydání kladen mnohem větší důraz.

¹⁰ V roce 1564 vychází třetí vydání, edice zvaná Thierry, podle Estiennova spolupracovníka Jeana Thierryho, který na ní pracoval, a publikovaná Estiennovým švagrem, Jacquesem Dupuysem.

¹¹ Jacques Dupuys připravil další vydání roku 1573, tentokrát je nomenklatura rozšířena o celou třetinu, přibývají výrazy ze specializovaných oblastí: sokolnictví, honitby a námořnictví, přičemž k dodání lexika z námořnického prostředí je přizván Jean Nicot.

¹² *Thesaurus/Pokladnice jazyka francouzského, jak starého, tak moderního*.

¹³ „Vývoj semibilingvních slovníků může být ilustrován na příkladě postupných odkazů Estiennových slovníků předcházejících Nicotovu *Thrésoru*. V průběhu po sobě jdoucích reedicí vzniklo dílo, které se zaměřovalo na znalost francouzského jazyka a čím dál tím méně prostoru věnovalo latině“ (Quémada 1968: 53). („Le développement des semi-bilingues peut être illustré par la suite des remaniements du Dictionnaire de R. Estienne antérieurs au *Thrésor de Nicot*. A travers les rééditions successives, se trouve établi un recueil plus particulièrement destiné à la connaissance du français et de moins en moins au thème latin.“)

¹⁴ Mimo *Curiositez françoises* Antoina Oudina z roku 1640 a *Bibliothèque universelle* od Boyera du Petit Puy z roku 1649 mezi lety 1606 a 1680 ve Francii nevyšlo žádné původní lexikografické dílo, tato díla jsou ale velmi

další živý jazyk, které měly za cíl usnadnění učení cizího jazyka. V roce 1611 dokončil Angličan Randle Cotgrave svůj *Dictionarie of the French and English Tongues* (Slovník francouzského a anglického jazyka), slovník, který svým extenzivním záběrem nemá v této době obdoby a „bohatost jeho nomenklatury je jeho hlavní předností“ (Matoré 1968: 61). Dále se objevují slovníky a konverzační příručky menšího rozsahu, umožňující překlad do dalších jazyků (např. do italštiny, němčiny či vlámštiny).

1.3. První jednojazyčné francouzské slovníky v klasicistní Francii

17. století se vyznačuje snahou o institucionalizaci a „zkrocení“ francouzštiny ze strany intelektuální elity francouzského národa (monarchie, učenců). V roce 1635 byla kardinálem Richelieuem založena Francouzská akademie (*Académie française*), která měla za úkol dohlížet na čistotu francouzského jazyka. Absolutisticky si přisvojila právo na sepsání monolingvního slovníku, a tak, když chtěl svůj slovník v roce 1680 publikovat Pierre Richelet, byl nucen vydat ho mimo Francii (učinil tak v Ženevě). Na jednojazyčný slovník čekaly kultivované vrstvy od počátků trvání Francouzské akademie,¹⁵ a jelikož tento nebyl dosud dokončený, přivítaly Richeletovo dílo, přestože byla jeho distribuce ve Francii nezákonná.

*Dictionnaire françois contenant les mots et les choses*¹⁶ Pierra Richeleta je úplně prvním francouzským jednojazyčným slovníkem. Richeletův pohled na francouzský jazyk je víceméně puristický (viz Brunot 1908, Matoré 1968).¹⁷ Na okraj zájmu jsou stavěny či zcela vynechány archaismy, neologismy, regionalismy či barbarismy. Spíš než předepisuje, tak popisuje francouzský jazyk své doby (nebo ještě lépe cílového uživatele – *l'honnête homme*). V úvodu říká: „...nesnažím se předepisovat pravidla, (...), snažím se popsat jazyk tak, jak

specifická – Oudin předkládá hovorové a familiární výrazy a du Petit Puys slovník jednoduše vysvětlených, francouzských slov zahrnuje do svého slovníku rýmů.

¹⁵ Itálie i Španělsko své monolingvní slovníky měly – italský od Pergaminiho z r. 1602, od Crusca z r. 1612 a španělský od Covarrubia z r. 1612.

¹⁶ *Francouzský slovník obsahující slova a věci*.

¹⁷ Poznámky k usage jako např.: „*Il ne se dit plus guere à Paris*“, nebo „*Ce mot s'écrit mais ne se dit guere en parlant*“.

vidím, že se užívá.“¹⁸ Nezanedbatelná nomenklatura čítající 25 500 hesel zahrnuje i specializovanou terminologii různých řemesel.

V roce 1690 byl posmrtně vydán slovník Antoina Furetièra – *Dictionnaire universel*. Obdobně jako publikace předchozí musela být i tato vydána v zahraničí. Její autor, původně člen Francouzské akademie, byl z řad akademiků v roce 1685 vyloučen na základě obvinění z plagiátorství (dosud nedokončeného) slovníku Akademie. Shodují-li se přece jen určité definice u několika desítek slov, v rozsahu, v popisu a ve způsobu řazení se Furetière od práce Akademie podstatně liší. Bývalý akademik nevěnuje takovou pozornost lingvistické složce, jeho přístup je spíše encyklopedický – je zjevná snaha o početnou nomenklaturu, často s obsáhlými vědeckými či technickými výklady. Jeho slovník čítá na 40 000 hesel.

V roce 1694 se francouzská veřejnost dočkala slovníku Francouzské akademie. Jeho zpracování trvalo kvůli sporům akademiků¹⁹ bezmála 60 let. V předmluvě k slovníku se předjímá, že jsou vynechána „slova zastaralá, která se již nepoužívají“, „terminologie řemesel a vědy, jelikož tato se jen zřídka objevuje v textech“, „slova, která urážejí dobré mravy, jelikož počestní lidé se takovýmto vyhýbají“ apod. Jako doplněk akademického slovníku vydává ve stejném roce Thomas Corneille *Dictionnaire des termes des arts et des science*, v němž svými hesly vynahrazuje odbornou terminologii, kterou akademický slovník postrádá.

Přestože autoři nejsou ve výběru slov dle vytyčených pravidel zcela důslední, dostali se díky tomuto postupu na počet hesel nepřesahující 15 000 a restriktivní selekcí předepisují, jaká slova by se měla (zejména v psaném projevu) používat. Slovník neobsahuje citace autorů, je spoléháno na jazykové kvality samotných akademiků, kteří speciálně pro tento účel připravili exemplární užití slov. Unikátní je způsob řazení hesel – členové Akademie se nakonec rozhodli pro systém řazení na základě společného kořene. Vedle sebe se ocitly veškeré možné deriváty a složeniny základního slova – „*mot primitif*“. Přestože to byl z lexikologického hlediska podnětný a zajímavý systém, v praxi se neosvědčil, jelikož nemálo uživatelů mělo obtíže s nalezením hledaného slova. Nedlouho po vydání dvou svazků

¹⁸ „*Je ne prétens prescrire de Loir à personne (...). Je rapporte seulement ce quo j'ai vu pratiquer*“ (předmluva ke Slovníku, Richelet).

¹⁹ Skupina „nesmrtelných“ se musela usnést nad jednotlivými detaily díla, od názvu, členění, řazení hesel, výběru i samotného zpracování. Mezi lety 1650 a 1670 se na *Slovníku* téměř nepracovalo. Dlouhé diskuse se vedly například o tom, zdali má být písmeno A považované za pouhou samohlásku, nebo jde-li o podstatné jméno mužského rodu.

slovníků se objevily traktáty nešetřící kritikou nově vzniklého lexikografického díla.²⁰ Druhé vydání akademického slovníku, které vychází roku 1718, se již tohoto systému vzdává, a zařazuje se tak posléze mezi slovníky s klasickým abecedním seřazením lexika.

Tyto tři posledně zmíněné slovníky mají pro francouzskou lexikografii veliký význam, sloužily jako výchozí bod pro veškerou slovníkářskou tvorbu následujícího století. Jednotliví autoři položili základy tradice, která přesahuje až do dnešních let, Richelet pro slovníky deskriptivní, Furetière pro slovníky encyklopedické a Akademie pro slovníky preskriptivního charakteru.

1.4. Přesah klasicistní lexikografické tvorby do 18. století

V 18. století vzniká celá řada specializovaných slovníků, zpracovávající odbornou terminologii různých odvětví, jako je zemědělství,²¹ obchod²² nebo průmysl.²³ Nejprve se ještě zcela nerozlišuje mezi slovníkem obecným (universel – typ slovníku jako Furetière) a jazykovým (de langue – jako třeba akademický slovník).

Slovník Francouzské akademie se dočkal čtyř nových vydání (1718, 1740, 1762 a 1798), Richelet 13 dalších sérií výtisků. Furetière byl znovu revidován v roce 1701 v Haagu a v Rotterdamu (Bray 1989: 1801). Rotterdamské vydání Furetièrova *Dictionnaire universel* z roku 1701 převzali jezuité z Trévoux. Roku 1704 vychází *Dictionnaire universel françois et latin*,²⁴ dále znám jako slovník (z) Trévoux. S každým dalším vydáním slovník rozšiřují (1704 – tři svazky, 1732 – 1734 – pět svazků, 1743 – šest svazků, 1752 – sedm svazků plus dodatek, 1771 – osm svazků). Obohatili ho o latinské ekvivalenty, změnili typografii, vyňali části, které měly punc jansenistického smýšlení, a obohatili ho o specializované výklady (z botaniky nebo především z teologie). „Se slovníkem z Trévoux objevuje francouzská lexikografie moc, kterou disponuje při ovlivňování názorů“ (Bray 1989: 1801).

²⁰ Anonymně vyšly např. *L'Apothéose du dictionnaire* (1696), *L'Enterrement du dictionnaire* (1697).

²¹ *Dictionnaire général des termes propres à l'agriculture* od Ligera (1703).

²² *Dictionnaire universel de la géographie commercante* od Peucheta (1798), *Dictionnaire de Commerce* od Savaryho de Brussonse (1723).

²³ *Dictionnaire de l'Industrie* (1776).

²⁴ *Univerzální slovník francouzský a latinský*.

Obecně se o slovnících osmnáctého (a potažmo i devatenáctého) století dá říci, že absorbují nová lexika ze specializovaných oborů a úměrně k této adaptaci se i rozrůstají do objemu. Zároveň s touto tendencí se konkretizuje záměr vytvoření encyklopedie a právě v 18. století se encyklopedický směr rozchází s tím jazykovým a můžeme zde vidět, jak se každý z nich vydává svojí vlastní cestou. Nadále se již bude mluvit o encyklopediích a o jazykových či univerzálních slovnících zabývajících se lexikem.

V jazykových slovnících je téměř opomíjena diachronní stránka vývoje jazyka, exemplární slovník Francouzské akademie (tedy jeho následná vydání) se důsledně vyhýbá citování starších autorů (Bray 1989: 1803). Na konci století vydává svůj třídílný slovník abbé Féraud (*Dictionnaire critique de la langue française*), jeho lexikografický počín představuje do té doby nejkompletnější dílo v historii francouzské lexikografie.

V jazykové sféře se díky obrovskému kulturnímu vlivu filozofů začíná na jazyk nazírat odlišně. Přiznává se mu nosná síla myšlenek a emocí, a i přesto, že postklasické období již nemá takové unifikační možnosti jako období klasické, normativnost předchozího století v lexikografii přetrvává dál.

2. Klíčová lexikografická díla

2.1. *Dictionnaire francoislatin* – Robert Estienne (1539)

Robert Estienne se narodil roku 1503 v Paříži a zemřel roku 1559 v Ženevě. Jeho královská pařížská tiskárna patřila mezi oblíbená místa, kde se scházeli doboví humanističtí učenci, nemluvílo se tu jinak než antickými jazyky a hebrejštinou. Estiennovo pozoruhodné dílo čítá mimo jiné několik lexikografických svazků a francouzskou gramatiku.²⁵

První slovník Roberta Estienna, *Dictionarium seu Linguae latinae thesaurus*, který vyšel v roce 1531, předkládá latinskou nomenklaturu, kde část textu doplňuje o francouzský překlad. V druhém vydání z roku 1538 jsou již všechny latinské lexémy přeloženy do francouzštiny. Nakonec v roce 1539 (tedy ve stejném roce, ve kterém byla vydána vyhláška z Villers-Cotterêts) publikuje historicky první lexikografické dílo, v němž je výchozím jazykem francouzština – Slovník francouzsko-latinský (celým názvem *Dictionnaire françois-latin, autrement dit les Mots français avec les manières d'user iceux, tournés en latin*). Je to také poprvé, kdy se ve francouzštině poprvé objevuje slovo ‚Dictionnaire‘. Tento slovník se stal velmi populárním a dočkal se během 16. století několika dalších vydání.

Cílovými uživateli byli frankofonní studenti latiny, jimž měla znalost mateřského jazyka dopomoci k pochopení významu latinského slova; to, že se francouzština dostává do popředí oproti latině, má pedagogicky účelný rozměr. Jednotlivá hesla často obsahují pouze francouzský a následně latinský termín, bez vysvětlení významu, což se dá podle Quémady pokládat za dědictví let minulých (Quémada 1968: 51).²⁶ V Estiennově případě však dochází k relativně rigoróznímu přístupu k práci a nepředkládá dlouhé seznamy slov, u nichž převažuje kvantita nad kvalitou. V případech, kdy nebylo možné vysvětlit lexém lexémem, nebo šlo-li o ne zcela běžný termín, dočkal se čtenář i francouzského vysvětlení, příkladu či celé frazeologie, např. *Solvable: Estre soluble, pouvoir payer ses debts – soluendo esse*.

²⁵ Monolingvní latinské slovníky: *Thésaurus linguæ latinæ*, Paris, 1532; *Dictionarium linguæ latinæ, seu Thésaurus, etc.*, Paris, 1565; bilingvní latinsko-francouzské slovníky: *Dictionarium latino-gallicum*, Paris, 1533; *Dictionariolum puerorum latino-gallicum*, Paris, 1550; bilingvní francouzsko-latinský slovník *Dictionnaire françois-latin, contenant les motz et les manières de parler françois, tournez en latin*, Paris, 1539. Další díla: *Ad censuras theologorum parisiensium, quibus Biblia a Roberfo Stephano excusa calumniose notarunt responsio*, Genève, 1552; *Grammaire française*, Genève, 1558 (dílo vyšlo i v latinském překladu).

²⁶ Odkaz na práce jako byl například *Catholicon* od Calepina.

Nomenklatura, kterou vytvořil, je, jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, převrácenou variantou latinsko-francouzské verze slovníku, kdy latinské výrazy vyňal z omezeného množství děl antických autorů a přidal k nim adekvátní výrazy francouzské (Matoré 1968: 59). Matoré také upozorňuje, že je potřeba brát na vědomí, že tento typ lexikografie málo reflektuje aktuální stav francouzského jazyka a jeho úzus (tamtéž).

Estiennův slovník se dočkal čtyř přepracování,²⁷ přičemž pokaždé byl obohacen o nové termíny či přímo celé terminologické podskupiny – čtvrtá reedice se ale výrazně odklonila od původního konceptu a ve francouzské lexikografii si vysloužila zcela výsadní postavení: *Thresor de la langue françoise* Jeana Nicota.

2.2. *Thresor de la langue françoise* – Jean Nicot (1606)

Jméno Jean Nicot (nebo i Nicod), spojené mimo jiné i s názvem látky nikotin,²⁸ patřilo francouzskému učenici a diplomatovi, který žil mezi lety 1530 a 1600. Jeho *opus vitae* bylo vydáno posmrtně Davidem Douceurem v Paříži.

Jean Nicot se podílel již na třetím přepracování původního Estiennova Slovníku francouzsko-latinského roku 1573. Tehdy se jeho přispěním nomenklatura významně rozšířila, a to především o termíny z oblasti námořnictví. Následně se sám ujímá přepracování čtvrtého (tzn. pátého vydání), na rozdíl od svých předchůdců se ale rozhodl materiál významně rozpracovat. Na tomto slovníku pracoval více než třicet let a, jak říká Wooldridge (Wooldridge 1997: 42), toho času využil k tomu, aby změnil charakter díla i jeho jméno: *Thresor de la langue françoise tant ancienne que moderne auquel entre autres choses sont les noms propres de marine, vénerie & faulconnerie, cy-devant ramassez par Aimar de Ranconnet... reveu et augmenté en cette dernière impression de plus de la moitié par Jean Nicot... avec une grammaire françoise et latine & le recueil des vieux proverbes de la France,*

²⁷ V letech 1549, 1564, 1573 a 1606. V roce 1549 ještě sám Estiennne doplnil francouzskou nomenklaturu, kdy v několika případech do lemmat nezahrnul latinské ekvivalenty. Reedici z roku 1564 editoval Jean Thierry a v roce 1573 Jacques Dupuys za přispění Jeana Nicota. Poslední reedice z roku 1606 Jeana Nicota (post mortem) se již de facto vydala svou vlastní cestou a i v této práci ji studujeme odděleně, přestože z velké části přejímá původně Estiennovu práci.

²⁸ Jean Nicot v dobách, kdy vykonával diplomatické funkce v Portugalsku, začal pěstovat tabák, následně z vypěstovaných rostlin vytvořil prášek a původně jako všelék ho uvedl do evropské kultury. Na jeho počest byla rostlina přejmenována na „l'herbe a Nicot“.

*ensemble le Nomenclator de Junius mis par ordre alphabétique, & cieu d'une table particulière de toutes les dictons.*²⁹ Název nepředznamenává bilingvní lexikum, latina ale zůstává nedílnou součástí slovníku a Bernard Quémada ho označuje jako semi-bilingvní, tedy takový, kde je „*vstupní jazyk použit jak pro komentáře, tak pro více či méně obsáhlé příklady*“ (Quémada 1968: 53).³⁰

Wooldridge předchodí „vývojové etapy“ slovníku, z nichž Nicot vychází, označuje jako achronické (Wooldridge 1997: 41), tedy bez přímé návaznosti na stav nebo vývoj jazyka v určitém čase. Nicot slovníku nově přiřazuje diachroničnost; chce zahrnout jak moderní, aktuální, tak původní, zastaralejší, podobu jazyka – *tant ancienne que moderne*. Jeho hlavní přínos Wooldridge shrnuje následovně:

Nicot se relativně málo snaží rozšířit nomenklaturu. Slovník, který se k němu dostal po Estiennovi, Thierrym a prostřednictvím Dupuyse [viz poznámky pod čarou č. 9, 10] je jen o něco víc než nomenklatura zpracovaná do latiny. Informace ve francouzštině jsou jen zřídka a minimálního rozsahu. On [Nicot] to napravuje tím, že připojuje k velkému množství z převzatých hesel funkční a historický rozměr (...) – pravopis a výslovnost, gramatické funkce, sémantická vymezení a filiace, syntagmatické funkce, četnost užití nebo speciální užití, rozlišení francouzského/nefrancouzského, historii termínu, komparativní etymologii, pravidla tvoření slova, odvolání se na [kulturní, literární, pozn. aut.] autority a encyklopedický komentář.³¹

²⁹ V této době, kdy neexistovala autorská práva, docházelo relativně často k neoprávněnému přivlastňování děl. Nejinak tomu bylo i v tomto případě a Aimarovi de Ranconnetovi je edice připisána neprávem. Více například u Wooldridge 1977: 45.

³⁰ „...*semi-bilingues dans lesquels la langue objet est utilisée aussi pour des commentaires ou des exemples plus ou moins étendus.*“

³¹ *Nicot s'occupe relativement peu d'augmenter la nomenclature. Le dictionnaire qu'il reçoit d'Estienne et de Thierry par l'intermédiaire de Dupuys n'est en fait guère plus qu'une nomenclature traitée en latin. Les informations françaises sont rares et minimes. Il y remédie en donnant à un grand nombre d'entrées un traitement fonctionnel et historique. La section 2.2 le démontrera à tout moment. Contentons-nous ici de faire état de quelques-uns des domaines compris dans les articles du Thresor: orthographe et prononciation, fonctions grammaticales, délimitation et filiation sémantiques, fonctionnement syntagmatique, fréquence ou spécialisation d'emploi, correction d'emploi, distinction français/non-français, historique d'un terme, étymologie comparative, règles de formation, invocation d'autorités et commentaires encyclopédiques* (Wooldridge, 1997: 43), a to například v hesle Thresor:

Un Thresor, Alij Thesor, Thesaurus interponitur r. C'est tant l'assemblée et amas d'or et argent monnoiez qu'on tient en espargne, et en serre sans employ ordinaire, que le mesme lieu auquel tel or et argent sont mis en

Z dnešního pohledu jsou patrné jisté nedostatky, jak upozorňuje např. Matoré, dle jehož názoru chybí nemálo soudobých termínů, které často Nicot ve slovníku sám používá, a jiné, které předkládá, jsou již naopak nepoužívané (Matoré 1968: 60). Na rozdíl od Estiennových edicí jde o dílo, které je spíše ke čtení, než k vyhledávání, a možná i díky tomu se tato edice nedočkala dalších pokračování. Pro lexikografy ale nadále zůstal (a zůstává) cenným zdrojem informací a inspirací. Pro dějiny tvorby slovníků je důležitým milníkem na cestě k jednojazyčnému slovníku.

2.3. *Dictionarie of French and English Tongues* – Randle Cotgrave (1611)

O životě tohoto anglického lexikografa se dochovalo jen málo informací, nejsou známa dokonce ani jeho životopisná data. Cotgrave nebyl první, kdo srovnával francouzské a anglické lexikum,³² avšak jeho *Dictionarie* své předchůdce zcela překonal.

Neví se toho mnoho ani o jeho metodice a sběru dat. Do jeho nomenklatury se dostala slova, která žádný jiný ze slovníků 16., 17. a 18. století nezahrnul. Jedním z mála pramenů, ze

espargne et en reserve. Ce mot toutesfois ne sonne, ny n'est fait que de cestuy or, estant prins par antonomasie presque en toutes les langues, dautant que (comme dit Pindare en sa premiere Ode des Olympies) l'or est l'excellence, le fleuron et la supereminence de la richesse. Il vient de ce mot Latin Thesaurus, par interposition de la lettre r. Thresor aussi se prend pour la chambre, le lieu, le cabinet où sont les chartres, lettres et tiltres d'une couronne, d'un Royaume, d'une communauté et chapitre. Selon ce on dit La chambre et les Conseillers du Thresor, pour le lieu où sont reduictes, rangées et gardées toutes les chartres de France de toutes choses, qui est au Palais à Paris, ce qu'en aucunes provinces de ce Royaume on appelle les Archifs, ou Archives, Sanctius aerarium. Bud. La raison de ce mot Thresor attribué à la chambre des chartres de France, semble se pouvoir tirer de ce que Servius dit sur ce vers de Virgile au 2. livre des Georgiques: Insanumque forum, aut populi tabularia vidit. Qui est que les chartres des Senat et Peuple de Rome, estoient au temple de Saturne, auquel le thresor et coffres des finances d'icelle rep. avoient esté établis auparavant. Si que le nom d'Airaire, qui signifie Thresor, demeura par prerogative d'ancienneté au Tabulaire, c. aux Archifs de Rome, où les Tables, c. les chartres, tiltres et enseignemens publics estoient en garde. Ce que par adventure les François ont pris pour raison d'appeler Thresor, le lieu où sont les chartres de la Couronne, voyez Archifs, Ce qu'ont imité les communautez et chapitres des Eglises cathedrales de ce Royaume.

³² Jeho předchůdci byli např. John Palsgrave (*L'Esclaircissement du langage francoys*, 1530), Lucas Harryson (*Dictionarie French and English*, 1571) nebo Claude de Sainliens (*Dictionarie French and English*, 1593).

kterých nyní můžeme vycházet, je předmluva k samotnému slovníku.³³ V předmluvě, kde je oslovován čtenář, se dovídáme následující:

Žádá Tě, pokud zde najdeš nějaká slova, která Tvým uším nelibě zní nebo která k nim dokonce nikdy ani nedolehla, věř, že nejsou ani v nejmenším jeho výmysly, nýbrž jsou vybrány z početné a různorodé nabídky našich Autorů, které možná neměl jsi tu čest číst, a tito, ať špatní nebo dobří, si všichni přejí být vyslyšeni. Mohl nakrásně citovat jména, knihy, strany a pasáže, nicméně potom by se nejednalo o slovník ale o bludiště.³⁴

Vycházíme-li z citovaného úryvku předmluvy, vytvořil Randle Cotgrave slovník obrovského záběru, a to tak, že čerpal z psané francouzštiny,³⁵ aniž by z vybraného lexika přísně vylučoval archaismy či regionalismy.

Slovník čítá na 48 000 slovníkových hesel, doplněných o výslovnost a přeložených či vysvětlených anglicky. Ve svém článku o Cotgravově slovníku P. Rickard míní, že abecední pořádek, který Cotgrave svému slovníku dal, představuje posun vpřed oproti členění Jeana Nicota – a to posun zejména směrem k většímu pohodlí čtenáře při hledání (a nalézání) slov (Rickard 1983: 15). Cotgrave nezkoumá slovo z etymologického hlediska, což cílovému uživateli, tedy anglickému učenci, pro kterého má být slovník pomocníkem k porozumění textu a ne samotné podstatě slova, nevadí.

Slovníku se dá místy vytknout neekonomičnost v práci s jazykem (předkládání různých ortografických variant téhož slova jako samostatných slovníkových hesel či vypisování participií i u jednoduše formovatelných sloves) nebo občasné nepřesnosti v překladu. I přesto zůstává pozoruhodné, jakých výsledků dosáhl svojí prací jediný člověk. Jeho slovník tak díky obrovskému záběru ilustruje bohatost francouzské slovní zásoby konce 16. století.

³³ Předmluva byla napsána jistým Pařížanem jménem L'Oiseau de Tourval, který vešel ve známost několika překlady anglických děl do francouzského jazyka.

³⁴ „Il te supplie bien fort, di tu trouves icy quelques mots qui te sonant mal aux oreilles, ou mesmes qui n'y ayent jamais sonné, de croire qu'ilz ne sont point de son invention, mais recueilliz de la multitude et diversité de noz Auteurs, quo possible tu n'auras pas efore luz, et qui, tant bons quo mauvais, desirent tous d'estre entenduz. Il pouvoit bien citer l'enom, le livre, la page et le passage; mais ce n'eût plus icy été un Dictionaire, mais un Labirinte“ (Předmluva k *Dictionarie of French and English Tongues*, Cotgrave, R.).

³⁵ Dá se předpokládat, že pracoval s Nicotovým Thresorem a se slovníky R.Estienna, z krásné literatury velmi pravděpodobně pracoval s dílem Rabelaise, Guillaumea du Bartase, Jeana Calvina a dalších (Rickard 1983: 15).

2.4. *Dictionnaire*³⁶ – César-Pierre Richelet (1680)

Francouz Pierre Richelet, který žil mezi lety 1626 a 1696, je autorem prvního monolingvního slovníku francouzského jazyka. Mezi jeho slovníkem a tím Nicotovým je časová prodleva téměř jednoho století a proměny, kterými mezitím prošel jejich jazyk – a které se budeme snažit načrtnout v kapitole o deminutivech ve zkoumaném období –, jsou značné.

Pierre Richelet měl díky svým přátelům,³⁷ členům Akademie, možnost zúčastnit se setkání akademiků, a viděl tak, s jakými problémy se při sepisování slovníku potýkají. Přestože zadání vytvoření slovníku sahalo až k roku 1635 a od roku 1674 Akademie dokonce disponovala privilegiem, že jako jediná může slovník francouzského jazyka ve Francii vydat, nic nenavštěvovalo tomu, že by měl být slovník v nejbližší době dokončen. Richelet se rozhodl, ve vší tajnosti a za pomoci několika přátel,³⁸ vytvořit *Dictionnaire* vlastní.

Na rozdíl od Akademie se rozhodl pro začlenění citací (mnozí z jeho spolupracovníků často citovali buď svá díla nebo své francouzské překlady). Díky rozdělení úkolů mezi spolupracovníky byl slovník velmi rychle dokončen, jeho zhotovení trvalo o něco déle než jeden rok. Byl vytištěn v Ženevě a po jeho ilegální distribuci ve Francii zaznamenal veliký úspěch.

V předmluvě jsou vysvětleny metodické postupy autora: lexémy jsou vybrány z děl nejlepších autorů – což vysvětluje, proč jich v nomenklatuře spousta chybí, a na druhé straně výskyt lexémů, jejichž včlenění je diskutabilní. Snahou autora a jeho pomocníků je vytvořit lexikum pro počestného člověka 17. století – „honnête homme“.

Předchozí pedagogická kariéra Richeleta³⁹ nejspíš ovlivnila výběr informací, která u slovníkových hesel autor nabízí: kromě samotného významu slova také rod, případně koncovku feminina, hlavní časování sloves v první osobě, případně sémantické odchylky,

³⁶ Celý název díla: *Dictionnaire françois contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue française: ses expressions propres, figurées & burlesques, la prononciation des Mots les plus difficiles, le Genre des Noms, le Régime des Verbes: avec Les Termes les plus connus des Arts & des Sciences. Le tout tiré de l'usage et des bons auteurs par P. Richelet.*

³⁷ Patru, François Cassandre.

³⁸ Patru, François de Maucroix a jezuité père Rapin a père Bouhours.

³⁹ Byl učitelem francouzského jazyka pro cizince.

ustálená spojení a přísloví. Zároveň zmiňuje i výslovnost. Čtenáři navíc předkládá bibliografii autorů a citovaných knih.

Kritizována bývá přísnost při výběru slov nebo přímo jejich opomíjení (nedostatky, ze kterých se následně poučili autoři slovníků – Furetière a Akademie) a také to, že jsou některá slova opsána pouhým synonymem nebo poznámkou u užívání slova v jazyce, bez jakýchkoli dalších vysvětlivek.

Richeletovo v mnoha ohledech inovativní dílo má pro francouzskou lexikografii význam i vzhledem k tomu, že bylo vydáváno až do 19. století – poslední publikace *Dictionnaire* vyšla roku 1811.

2.5. *Dictionnaire universel*⁴⁰ – Antoine Furetière (1690)

Než se podařilo Francouzské akademii publikovat svůj slovník, předběhl ji ještě jeden autor – paradoxně člen samotné Akademie. Antoine Furetière se narodil roku 1620 a zemřel dva roky před samotnou publikací, které se nedočkal, tedy v roce 1688. Mezi „nesmrtelné“ byl zvolen v roce 1662 a velmi brzy poté začal pracovat na svém vlastním slovníku. Dá se předpokládat, že využil přístupu k akademickým materiálům a část z nich i použil,⁴¹ jeho koncepce ale byla od té akademické dostatečně vzdálená, tudíž se koncové produkty překrývají minimálně. Nicméně byl v roce 1685 Akademií obviněn z neoprávněného držení jednoho z textů budoucího akademického slovníku a následně vyloučen. Furetière se snažil obhájit,⁴² ale neúspěšně. Jeho třísvazkový slovník vyšel v Rotterdamu a v Haagu v roce 1690.

Furetière není na rozdíl od svého předchůdce purista a předností jeho slovníku je bohatost lexika. Přestože zapomněl na některá slova, která Richelet nebo Akademie uvádějí, je

⁴⁰ Celý název díla: *Dictionnaire universel, contenant généralement tous les mots françois, tant vieux que modernes, et les Termes de toutes les science et des arts.*

⁴¹ Například Brunot uvádí následující: „Furetière se na nejednom místě nechal inspirovat spisy Akademie; nicméně i tak vytvořil něco úplně jiného. (...) Existuje spousta hesel, kde Furetière zachoval původní akademický text téměř beze změny (Brunot IV 1908: 171). („Furetière s’est inspiré en plus d’un endroit des cahiers de l’Académie ; il n’en reste pas moins qu’il a fait autre chose qu’elle. (...) Il y a une foule d’articles où le texte de l’Académie a été conservé par Furetière, presque sans changement.“)

⁴² Mimo jiné i apologetickou básní určenou především čtenářstvu: *Français, admirez mon malheur, Voyant ces deus dictionnaires; J’ai proces avec mes confrères, Quand le mien efface le leur; J’avais un moyen infallible, De nourrir avec eux la paix: J’en devais faire un plus mauvais, Mais la chose était impossible.*

nejkompletnějším z výše uvedených slovníků. Jak tvrdí Brunot, „zahrnuje spoustu běžných slov, která nejsou ve slovníku Akademie.“⁴³ V editorově předmluvě se můžeme dočíst následující:

Snahou je zvýraznit definice použitím příkladů, jejich aplikováním, historickými poznámkami; uvádíme citované zdroje, často označujeme původ i vývoj; odmítáme, dokládáme, sbíráme na sto krásných zajímavostí z oblasti přírody, experimentální fyziky a řemeslných praktik. Nejde jen o uvádění slov, ale také o nekonečné množství věcí...⁴⁴

Jazyk v lingvistickém smyslu slova není předmětem jeho zkoumání, Alain Rey ho dokonce označuje za „anti-lingvistu“ (Rey 1978: 1800). Jazyk je pro něj nástrojem, díky kterému může předvést vědění své doby. Nevěnoval se lingvistické stránce slova, ale popisovanému objektu. Odborné, technické termíny jsou významnou součástí nomenklatury, zejména odborné termíny z oblasti medicíny. Furetièrův slovník může být pokládán za prototyp encyklopedického slovníku. Na terminologickou bohatost navážou ve své encyklopedické práci autoři slovníku z Trévoux i encyklopedisté kolem Denise Diderota.

2.6. *Dictionnaire de l'Académie française (1694)*

Roku 1694 se Francie dočkala třetího velkého jednojazyčného slovníku – jeho vytvoření, jeden z hlavních cílů při zakládání Francouzské akademie roku 1635, trvalo déle než půl století. Akademie měla výhradní právo na sepsání francouzského slovníku, a jak již bylo řečeno, Richelet i Furetière svá díla museli vydat v zahraničí. Dlouho očekávaný výsledek vzbudil rozpaky. Někteří z členů Akademie, jako Jean Racine nebo Nicolas Boileau, měli za to, že dvousvazkový slovník není hoden být předložen králi. Ani veřejnost dílo nepřijala s nadšením a král nakonec privilegium k publikaci slovníků Akademii odňal a otevřeně si nechal dovézt novou edici slovníku Antoina Furetièra.

Matoré soudí takto:

⁴³ „Il renferme beaucoup de mots assez courants qui ne sont pas dans l'Académie“ (Brunot IV).

⁴⁴ „On a soin de donner du relief aux définitions par des exemples, par des applications, par des trans d'Histoire; on indique les sources, on marque souvent les origines et les progres; on prouve, on ramasse cent belles curiosités de l'Histoire naturelle, de la Physique expérimentale et de la pratique des Arts. Ce ne sont pas seulement des mots qu'on nous enseigne, mais une infinité des choses...“ (Předmluva k Dictionnaire universel).

Je jisté, že akademický slovník nedosahuje kvalit Furetièrova slovníku: jeho redakce, která se natáhla přes půl století, postrádá jednotu; započala v době, v níž platila zcela jiná pravidla užívání jazyka a kdy dosud nebyly jednoznačně přijaty principy, které byly na konci století považované za univerzálně platné. A tak Dictionnaire z roku 1694 bezesporu reflektuje neaktuální stav jazyka (Matoré 1968: 77).⁴⁵

Nomenklatura zdaleka nepokrývá šíři francouzské slovní zásoby své doby, ze všech tří slovníků nabízí cílovému uživateli nejméně hesel. Výběrem slov (v němž se dost podobá puristickému přístupu Richeletova slovníku) definuje „bon usage“; to, co je ve slovníku, do jazyka patří, to, co v něm není, naopak. Zachází s jazykem, jako by již byl mrtvý, jako kdyby se dal jeho vývoj konzervovat a v zušlechtěné podobě pěstovat. V předmluvě jsou výslovně jmenovány lexikální skupiny, které jsou vynechány: slova archaická nebo nízká (pokud jsou některá z nich ve slovníku zahrnuta, jsou označena jako zastaralá, nízká nebo familiární), neologismy, odborné, profesní, řemeslné a vědní termíny nebo slova urážlivá.

Unikátem, který se však neosvědčil a v dalších vydáních se od něj upustilo, bylo řazení slovníkových hesel. Autoři slovníku se rozhodli pro neabecední systém řazení dle společného kořene.⁴⁶ Čtenáři radí, pod jakým základním slovem hledaný výraz najde, což ale nezdá se znamenat přecházení od jednoho svazku k druhému.⁴⁷ K tomuto členění se přiklonila již první generace akademiků pracujících na slovníku (v čele s Vaugelasem); dle mínění většiny členů tak mohla lépe vyniknout bohatost jazyka. Pro ilustraci můžeme uvést příklad jedné slovní rodiny. Pod základním slovem *PEAU* najdeme také:

pellicule, pelletier/ère, pelleterie, peaussier, peler, pelé/e, pelure

⁴⁵ „Il est certain que le Dictionnaire de l'Académie est inférieur au Furetièr : la rédaction, qui s'est poursuivie pendant plus d'un demi-siècle, manque d'unité; commencé à une époque où régnait un usage différent et où les principes admis universellement à la fin du siècle n'étaient pas efore acceptés sans conteste, le Dictionnaire de 1694 reflète assurément un état de langue périmé“ (Matoré 1968: 85).

⁴⁶ Abecedního řazení bylo použito jen v rámci jednotlivých „slovních rodin“ (*familles de mots*).

⁴⁷ Např. slovo *invalidier* spadá pod *valoir*, *quintessence* pod *estre*, *prevost* pod *poser* anebo naopak *atourner* je samo o sobě, přestože bychom ho čekali pod *tour*.

2.7. *Dictionnaire critique de la langue française* – Jean-François Féraud (1787)

Jean-François Féraud, člen jezuitského řádu, vydává první díl tohoto monumentálního díla v roce 1787 v Marseille. Má za sebou výuku rétoriky a filozofie, vydání gramatiky francouzského jazyka a překlad anglického slovníku do francouzštiny. V *Dictionnaire critique* je jeho záměrem prozkoumat historii jazyka – slov, předvést a prosadit jistou (dle Férauda ideální) formu jazyka a ukázat, proč právě tato by měla být prosazována. Nathalie Fournier (v *Autour de Féraud*, 1986: 133) charakterizuje slovník následovně:

Féraud je bezesporu otevřeně normativní: naučit dobře mluvit a „dobře psát ve francouzském jazyce“⁴⁸, ale to, co by mohlo být krátkozrakým purismem, je vyvážené kritickým myšlením (neučit jenom „to, co se má říkat“, ale i „proč se to má říkat“) a v reálném smyslu, i přes nedostatky v této oblasti, diachronicitou.⁴⁹

Jeho dílo bylo vychvalováno již současníky, např. v *Journal Encyclopédique* z roku 1788 ho chválí jako nejkompletnější, nejmetodičtější a nejinstruktivnější dílo vztahující se k francouzskému jazyku a gramatice.

Významným zjednodušujícím způsobem zpracoval systém francouzského pravopisu, v předmluvě se k současnému stavu vyjadřuje následovně:

Náš pravopis není plodem promyšleného užívání. Kultovní povaha, kterou se jí velká část autorů krásné literatury snaží vtisknout, se mi zdá býti plodem spíše předsudků a zvyku, než čistého rozmyslu (Féraud 1787: 3).⁵⁰

Důsledně eliminoval zdvojené souhlásky (jako například v *dictionnaire*), zasahoval do diakritiky, především přidával diakritická znaménka (*litératûre, ancienne, viènent, émeni*) či měnil pravopis z logiky samotného slova (*parceque, recueuillir*).

⁴⁸ Citace pocházejí z Předmluvy k *Dictionnaire critique*, str. 1 a 3.

⁴⁹ „Certes Féraud a ouvertement une visée normative: apprendre à „bien parler et bien écrire en français“, mais ce qui pourrait être un purisme myope est balancé par une réflexion critique (apprendre non seulement „ce qu'on doit dire“ mais „ pourquoi on doit le dire“) et par un sens réel, même s'il n'est pas sans faille, de la diachronie.“

⁵⁰ „Notre orthographe n'est point le fruit d'un usage réfléchi et l'espèce de culte, que le grand nombre de gens de lettres lui rendent me paraît être le fruit du préjugé et de l'habitude, plutôt que du raisonnement le plus apuré.“

3. Konstrukce lexikografických hesel a jejich vývoj u vybraných autorů

3.1. Vývoj zpracování lexikografických hesel

Jako nově vzniklá a postupně se rozvíjející jazykovědná disciplína se francouzská lexikografie, v rámci prvních dvou století vlastní evoluce, dočkala výrazných změn. Vývoj je na první pohled patrný nejen v makrostruktuře slovníků – tedy v celkové struktuře, kterou tvoří jednotlivá slovníková hesla, a do které patří například způsob řazení hesel a jejich oddělování, ale i v jejich mikrostruktuře, v architektuře samotných slovníkových hesel.

Výstavba slovníkového hesla je ústředním bodem práce na jednojazyčném slovníku, v našem případě budeme zkoumat i specificky vytvářené semibilingvní slovníky Nicotův a potažmo i Estiennův a čistě bilingvní Cotgravův slovník, kdy je definice zajištěná překladem do jiného jazyka, a postup je tak ze své podstaty odlišný od monolingvně zaměřených prací. Rozsah informací, které se nám uvnitř jednotlivých článků nabízejí, ale ve všech případech úzce souvisí s typem a posláním slovníku, s profilem budoucího adresáta i s osobností (nebo osobnostmi) stojící za vznikem slovníku, tedy autorem. Kromě výběru zařazovaných slov je hlavním lexikografickým úkolem právě rozčlenění a zpracování významů ve slovníkovém hesle. Podklady tohoto typu jsou předloženy v předcházejících kapitolách a nyní na ně můžeme navázat touto mikrostrukturální studií.

Slovníkové heslo se skládá ze dvou základních částí. Tu první tvoří lemma,⁵¹ které prezentuje heslové slovo (ve francouzské terminologii *entrée*, *mot vedette* nebo *chef*

⁵¹ V Hartmannově *Dictionary of Lexicography* je ‚lemma‘ definováno následovně: „Pozice, na které může být lokalizováno a dohledáno slovo, a to v rámci struktury referenčního díla. Vztahy lemmata uvnitř referenčního díla jsou dvojvýhodné: jako součást celkové (např. abecedně řazené) makrostruktury představuje místo, ke kterému autor vloží a u kterého čtenář najde seznam informací; jako součást mikrostruktury tvoří „hlavní nadpis nebo téma“, vůči kterému je zbytek slovníkového hesla „komentářem“. (...) Někteří autoři do lemmat zahrnují veškeré informace, které předcházejí samotné definici slova, všechny „formální“ položky jako je pravopis, výslovnost a gramatika, zatímco jiní termín používají jako synonymum pro „heslové slovo“ nebo dokonce pro celé slovníkové heslo“ (Hartmann 1998: 83). („The position at which an entry can be found and located in the structure of reference work. The relationships of the lemma in the reference work are two-way: within the overall (e. g. alphabetical) macrostructure it constitutes the point of access where the compiler can place and

d'article), v druhé, hlavní části nacházíme vyznačení významu jednotky, její gramatickou a lexikálně-sémantickou dimenzi. Dubois definuje slovníkové heslo (fr. *article*) takto: „... [slovníkové heslo je] organizovaný sled vět, kdy každá obsahuje jednu nebo více informací“ (Dubois 1971: 39).⁵² Ve slovnících, které zkoumáme, můžeme nalézt následující:⁵³

- 1) heslové slovo, lemma, které je vstupem do mikrostruktury. Představuje téma či předmět, vůči kterému se ostatní informace staví jako predikáty. Zároveň má i samotné lemma predikační hodnotu, neboť ukazuje na pravopis daného slova;
- 2) výslovnost – ve zkoumaném období neexistuje ustálený systém pro indikování výslovnosti, z vybraných autorů ji uvádí jen Féraud a pomáhá si opisem;
- 3) gramatické kategorie, kdy je vyznačena příslušnost k slovním druhům a následně případně další podkategorie patřící k jednotlivým slovním druhům, jako např. rod u podstatných jmen;
- 4) etymologie slova, kdy je předložen předpokládaný původ a vývoj slova;
- 5) definice – autoři slovo definují buď za pomoci synonymické parafráze, kdy každá z parafrází představuje další význam, nebo synonymy, případně antonymy. Součástí definice je někdy explicitně užito i názvu derivátu, např. deminutivum. Různé významy jsou metajazykovými prostředky odlišeny a rozděleny – číslem, pomlčkou apod.;
- 6) příklady, které ilustrují výskyt heslových slov ve větách nebo v syntagmatických konstrukcích (verbálních nebo nominálních);
- 7) ustálená slovní spojení nebo přísloví, specifické morfologické varianty (např. femininum x maskulinum), tvoří podkategorii uvnitř hesla;
- 8) specifické významy spadající do odborné terminologie řemesel a věd; i ony tvoří subkategorie, přičemž někdy je jeden autor uvádí jako samostatné slovníkové hesla, zatímco jiný jej zakomponuje jako „podhesla“, Richelet navíc slova nespádající do kategorie „bon usage“ zvlášť označuje (křížkem);

the user can find the information listed; within the microstructure it establishes the „topic“ on which the rest of the entry is a „comment“. (...) Some authorities favour including all information preceding the definition within the notion of the lemma, all „formal“ items such as spelling, pronunciation and grammar, while others use the term as a synonym for „headword“ or even the whole entry.“

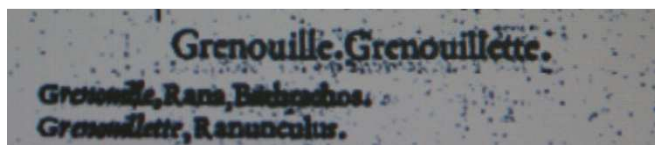
⁵² „Une suite ordonnée de phrases, chacune comportant une ou plusieurs informations.“

⁵³ Neplatí pro jednotlivé slovníky, ale pro všech sedm děl celkově.

- 9) encyklopedické informace, kdy je slově doplněno o vědecké, historické či ideologické poznámky, informace tohoto typu nacházíme především u Furetièra, v omezené míře i u Nicota a Cotgrava.

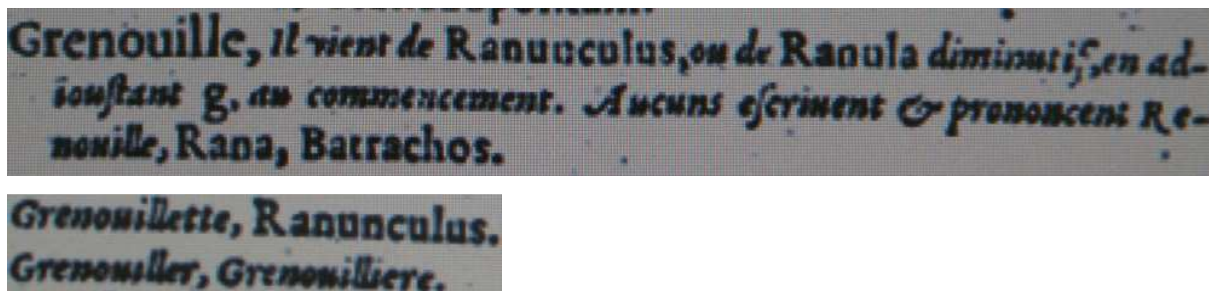
Nyní na příkladu slova *grenouille*⁵⁴ a slovům jemu příbuzným předvedeme, jak bylo u každého z autorů koncipováno související slovníkové heslo.

3.2. Estienne – *DFL* (1539)

Slovníkové heslo je, ostatně jako většina dalších Estiennových hesel, vystavěno velice jednoduše. Lemma tvoří typograficky zvýrazněné heslové slovo a slovo jemu příbuzné, v našem případě deminutivum *grenouillette*. Obě slova jsou následně samostatně italickým fontem uvedena ve výčtu pod řádkem lemmatu. K oběma autor přikládá latinské ekvivalenty.

3.3. Nicot – *TLF* (1606)

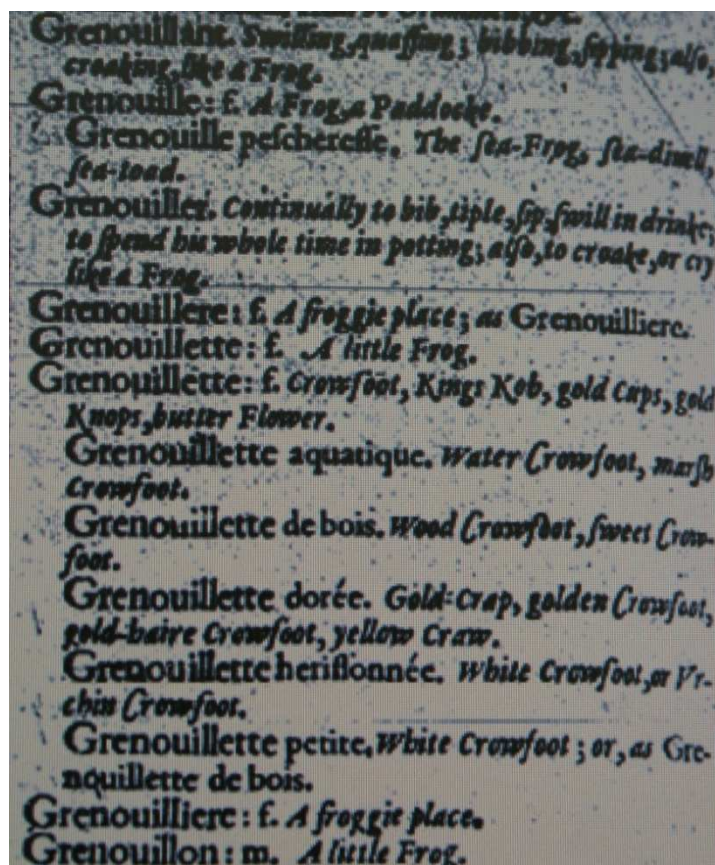

Nicot volí mírně odlišné členění, na rozdíl od Estienna nevyděljuje „*mot vedette*“ a slova příbuzná (čímž dílo částečně ochuzuje o původní přehlednost). Zachovává sice slova sobě příbuzná uvnitř jednoho hesla, velikostí fontu je ale zvýrazněno pouze hlavní slovo, které je ihned rozvedeno. Slova příbuzná jsou pouze ve výčtu a stejně jako u Estienna zvýrazněna italikou.

⁵⁴ Toto slovo bylo s ohledem na rozsah této práce vybráno pro svou konkrétnost a nemnohosmyslnost. Dále také částečně předvádí, jak se autoři vyrovnávají s deminutivními derivacemi slova.

Nově uvádí etymologii slova, včetně lingvistické zmínky o deminutivní formě možného prapředka zkoumaného slova. Navíc se zmiňuje o pravopisné a výslovnostní variantě bez počátečního „g“. Následují latinské překlady, v dalším řádku pak příbuzné slovo, deminutivum, s latinským překladem a poté nově přidaná příbuzná slova – *Grenouiller*, *Grenouilliere* – a to již bez latinského překladu.⁵⁵

3.4. Cotgrave – DFET (1611)

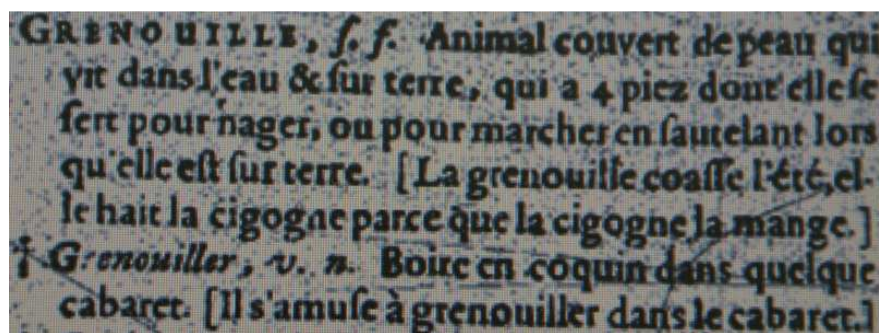
Výsek z Cotgravova slovníku výtečně ilustruje extenzivní lexikální záběr díla. Vedle základního *grenouille* zde nalzáme sedm dalších příbuzných heslových slov, z toho dvě deminutiva, a navíc jedno podheslo u *grenouille* a pět podhesel u *grenouillette* (označující živočišné druhy). Příbuzná slova jsou řazena do samostatných slovníkových hesel a striktně abecedně, takže před *grenouille* se v nomenklatuře objevuje nejprve *grenouillant*.

Hesla jsou zpracována jednoduše. U substantiv je uveden rod, definice je v anglickém jazyce, výjimečně heslo doplňuje o ustálená spojení, přísloví či rčení. V jeho výčtu nacházíme dvě zvlášť uvedené ortografické varianty téhož (*grenouillere* x *grenouilliere*), deminutivní

⁵⁵ S velkou pravděpodobností by se jednoslovné ekvivalenty v latině těžko hledaly.

tvar, který se nalézá pouze u Cotgrava (*grenouillon*), také druhý význam slovesa *grenouiller*, který nezmiňuje žádný jiný autor („also, to croake, or cry like a frog“), a samostatně uvedené přítomné participium (*grenouillant*).⁵⁶

3.5. Richelet – *Dictionnaire* (1680)

Richeletovo pojetí slovníkového hesla se vyznačuje stručnými definicemi a především uváděním příkladů slova ve větách (v hranatých závorkách). Do své nomenklatury zařadil pouze slova *grenouille* a od něj odvozené sloveso *grenouiller*, se kterým jsme se mohli setkat již u předchozích autorů. Deminutivum (deminutiva) ani *grenouillière* se do jeho slovníku nedostalo.

U hlavního – heslového – slova, které je graficky zdůrazněno, uvádí zkratkou „s.f.“ gramatickou poznámku, týkající se slovního druhu (substantivum) a rodu (femininum). Následuje definice, která má (i nerodilému mluvčímu) napomoci pochopit, co dané heslo označuje, a za ní je již větný příklad.

Podheslo *grenouiller* je taktéž doplněno gramatickou notifikací, v tomto případě „v.n.“, opět slovní druh (sloveso) a jeho typ (netranzitivní). Se stejnou metodologií se setkáváme i v oblasti definice: stručný význam slova a větný příklad jeho užití v závorkách.

Navíc zde ale Richelet přidává malý křížek před slovesem. Tato speciální typografická značka se v jeho nomenklatuře objevuje poměrně často a dobře doplňuje jeho snahu popsat jazyk – u označeného slova má demonstrovat, že je jeho úzus omezený.⁵⁷ V jeho slovníku

⁵⁶ Viz podkapitola 3.3., věnující se Cotgravovu slovníku.

⁵⁷ Bray takto označené lexémy rozděluje do 12 kategorií: 1) ty, které jsou spojené s (řemeslnými, profesními) praktikami, 2) představující gramatické obtíže (např. časování slovesa), 3) ty, které jsou typické pro konkrétní situace (familiární), 4) slova přejatá z cizích jazyků, 5) neologismy či archaismy, 6) regionalismy, 7) u nichž je

můžeme nalézt mimo křížku ještě jeden typografický indikátor, a to hvězdičku, která značí přenesený význam slova.

3.6. Furetière – *Dictionnaire universel* (1690)

GRENOUILLE. f. f. Petit insecte ou poisson qui naît dans les marais, les ruisseaux, les fossés, & autres eaux bourbeuses & croupissantes. Swammerdam dit que la *grenouille* a un œuf pour son principe, envelopé d'une membrane dont elle se dépouille à la manière des insectes. Elle ne commence à manger qu'après s'être dépouillée de cette membrane. Les jambes croissent & poussent au dehors de même que les boutons des fleurs hors de leur tige, ou comme les ailes des insectes. Après avoir quitté la forme d'œuf, de ver & de nymphe, elle devient un animal parfait. Il y a trois petites vessies qui paroissent proche la teste de la *grenouille*, qui sont particulieres au mâle, qui a aussi une partie interieure du pied de devant quatre fois plus grosse que la femelle. Jacobæus dans ses Observations sur les *grenouilles*, dit qu'au mois de Mars la *grenouille* jette plus de 1100. œufs: que d'abord elle ne paroît qu'une teste & qu'une queue. Il divise les *grenouilles* en terrestres, & en aquatiques; les premières en crapaux & raiyes vertes; & que parmy ces dernières il y en a une espece nommée *veroleur* qui est muette, & qui monte sur les arbres, dont le venin est si dangereux, que les bœufs en perdent les dents, s'ils le machent seulement avec les herbes. Il ne faut que mettre une chandelle allumée sur le rivage pour faire taire les *grenouilles*, ou jeter dans l'eau un pot où on a enfermé un serpent d'eau. Il dit en

un pot où on a enfermé un serpent d'eau. Il dit en avoir gardé sous l'eau une semaine entiere contre le sentement d'Aristote. Il y en a qui nagent encore quelques heures après qu'on leur a arraché le cœur & la teste. Bartolin a observé que la *grenouille* demouroit 40. jours dans le court. Il faut éviter de manger des *grenouilles* au mois de May, parce que les crapaux frayent avec elles. Il y a des *grenouilles* qui, selon les Anciens, viennent de la corruption de la terre destrempée par les playes d'esté, qui ne vivent gueres. Celles de la mer, des rivieres, des lacs & marais sont bonnes à manger. Elles sont cendrées. On les appelle en Latin *raus*, en Grec *barachis*, & en François proprement *grenouilles*. Il y en a d'autres qui sont venimeuses, qui vivent sous les buissons & sur les arbrisseaux, qu'on appelle *raus venimeux*, & en quelques lieux *graisles*, & en Latin *rubeta*. Plinè dit qu'elles font leurs petits comme une miette de chair noire, qui n'a autre marque de *raus* que les yeux & la queue: que leurs pieds se forment ensuite, & que leur queue se fend pour faire ceux de derrière. Il dit aussi que les *grenouilles* ayant six mois, se relèvent en limon, & retournent en estre aux premières playes du printemps. Mais tout cela est contraire au sentement & à l'experience des Modernes. Il y a aussi des *grenouilles* de mer, qu'on appelle *diabtes de mer*. Les *gre-*

noilles ont deux dents canines mobiles & couchées, de même que les vipères, qui se relèvent quand elles veulent mordre. Ce mot vient de *ranunculus*, ou de *ranula* diminutif. Nicod.
GRANOVILLEZ, en termes de Medecine, se dit d'une petite apostume ou tumeur qui vient sous la langue, qui oste la liberté de la parole. Les Latins l'appellent *ranula*, & les Grecs *strachion*. Elle est faite de matiere pituiteuse, froide & humide, grasse & visqueuse, & qui tombe du cerveau.

omezená frekvence užívání, 8) patřící do výraziva určité společenské vrstvy, 9) nesoucí specifické konotace (např. u slova *pédagogue* – „*se prend en mauvaise part*“), 10) spojené s určitými texty (např. Molièrovými), 11) slangové výrazy (např. *vojáků*), 12) typické pro konkrétní výrazový prostředek (psaný či mluvený projev); (Bray 1989: 1797).

GRENOUILLE, signifie aussi chez les Artisans, un fer creux dans lequel le pivot d'une porte ou d'une escluse tourne, & qui en soutient le fardeau. On l'appelle aussi *crapandins*.
 Les Imprimeurs appellent aussi *grenouille*, la partie de leurs presses qui entre au sommet de la platine.
GRENOUILLER. v. n. Yvrognier ou beutoyant dans de méchants cabarets, & à la manière des gens de neant.
GRENOUILLIERE. f. f. Lieu où il y a bien des grenouilles.

Furetière je na první pohled odlišný rozsáhlostí hesla, ve své definici čtenáři zprostředkovává veškeré vědecké poznatky k věci, již dané slovo označuje. Hned po gramatické poznámce „s.f.“, se kterou jsme se setkali již u Richeleta, se dovídáme přírodopisný popis zvířete, místo výskytu, detaily o rozmnožování, druhové distinkce apod. Z lingvistického hlediska je zajímavé zařazení latinských a řeckých ekvivalentů, a především přiznané čerpání z Nicotova (Nicodova) slovníku (viz zmínka o etymologii slova).

Pod vlastním významem slova předkládá ještě přenesené významy (*grenouille* v medicinské, řemeslné a tiskařské terminologii). Sloveso *grenouiller* a substantivum *grenouilliere* jsou stručně definována v samostatných heslech, u slovesa je v definici nepřímě naznačeno, v jaké společenské vrstvě je toto slovo ujaté („à la manière des gens de neant“). Furetière zjevně viděl slovníkové heslo *grenouille* u Nicota, sám již deminutivum *grenouillette* do svého výběru nezařazuje.

3.7. Dictionnaire de l'Académie (1694)

The image shows two pages from the Dictionnaire de l'Académie (1694). The left page contains the entry for 'GRENOUILLE' and 'GRENOUILLER'. The right page contains the entry for 'GRENOUILLERE'.

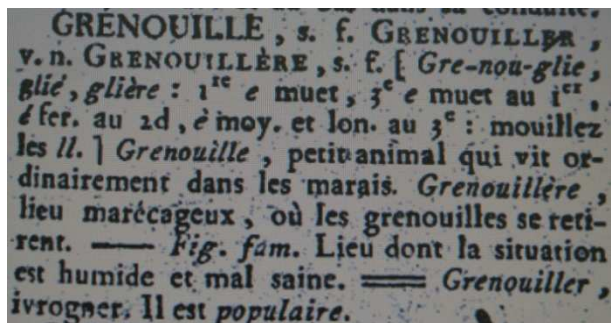
GRENOUILLE. f. f. Insecte qui vit ordinairement dans les marais. Grenouille verte. grenouille de marais. les grenouilles croissent. il fera beau temps. les grenouilles font grand bruit. du fray de grenouilles. pescher. manger des grenouilles.
GRENOUILLER. v. n. Yvrognier. Cela est vilain.

de s'amuser à grenouiller comme vous faites. il est tousjours dans les cabarets à grenouiller. Il est bas.
GRENOUILLERE. f. f. Lieu marescageux où il y a grand nombre de grenouilles. Il a basti sa maison dans une grenouillere. cette maison est une vraye grenouillere.

Velmi stručná definice heslového slova, která následuje za lemmatem a gramatickou poznámkou (s.f., v.n.), charakterizuje přístup akademiků k lexiku. Novum představuje následná série vět a frází v italickém fontu, které dopomáhají k pochopení významu. Lexikální selekce je omezena, stejně jako u Furetière, na *grenouille* (zde ovšem jen ve svém základním významu slova), *grenouiller*, které je explicitně doplněno o poznámku definující omezení užití („Il est bas“), a *grenouillere* (ortografická změna). Poslední dvě slova,

odvozená od základního kořenového slova, jsou typograficky odlišena menším fontem, a tvoří tak podhesla.

3.8. Féraud – DCF (1787)

Féraud vybírá do své nomenklatury stejné lexémy jako Furetière a Akademie, dokonce k definování slova *grenouille* používá stejnou větu jako akademici (jedinou změnou je druhové označení, v 18. století již žába nebyla považována za „*insecte*“) a téměř stejnou u *grenouillère* („*lieu marécageux*“) a *grenouiller* („*ivrogner*“). Stručné slovníkové heslo pojímá celou skupinu do jednoho odstavce, kde se na rozdíl od akademického slovníku neilustruje slovo frázemi ani větnými spojeními.

Po výčtu lemmat a příslušných gramatických indikací, přičemž slova příbuzná mají drobnější velikost, je v hranatých závorkách podrobně rozepsaná výslovnost. Nově nabízí přenesený význam pro *grenouillère* (drobná ortografická změna oproti slovníku Akademie), doplněný poznámkou *Fig.fam.*, kvalifikuje tedy tento úzus jako přenesený význam a jako familiární. *Grenouiller* je doplněno podobnou a podobně míněnou „*marque d'usage*“ jako u akademického slovníku, v tomto případě „*Il est populaire*“.

4. Francouzská deminutiva – obecná charakteristika

4.1. Deminutiva jako součást jazyka

Tato kapitola má za cíl představit problematiku deminutiv a její místo ve francouzském jazyce. Na úvod je třeba připomenout, že se nejedná o jev vlastní pouze tomuto jazyku či jen románské větvi nebo indoevropské rodině – jedná se o jev, který je přítomný ve všech jazycích, a je tak součástí obecné gramatiky (jak připomíná Weber ve svých *Contributions*, 1963: 8). Šabršula se zmiňuje, že v porovnání s italským nebo španělským (nebo dokonce českým) jazykem však nemá syntetická deminutivizace stejnou důležitost a postavení a v moderní francouzštině se prosazuje tendence analytické deminutivizace za pomoci adjektiva *petit* (Šabršula 1983: 82-83). Stejně tak Hasselrot poukazuje na výjimečnost francouzštiny oproti jiným románským jazykům (i oproti němčině a holandštině) v tom, jak od klasického období vylučuje užití syntetických deminutiv (Hasselrot 1957: 169).

4.2. Gramatické začlenění studovaného jevu – deminutiva

Deminutivizace spadá do kategorie derivací za pomocí afixů, konkrétně sufixů, tedy do oblasti morfolgie. Derivace je jedním ze základních procesů, které obohacují slovní zásobu daného jazyka. Deminutivní morfémy představují specifickou skupinu gramatických morfémů, jež na rozdíl od většiny sufixů nemění slovnědruhovou podstatu slova. V *Grammaire méthodique du français* (1994: 548) mají sufixy (i prefixy)⁵⁸ ze sémantického hlediska dvojí roli, a to:

(...) jednu z konstitutivních složek konstruované formy (slova) a činitele, který dotváří smysl (slova) vůči základu, ke kterému se připojuje. Čili, vzhledem k smyslu, který je v nich zakódován, nesou sémantickou informaci, jež specifikuje typ sémantické operace, která má být provedena na základním významu, díky čemuž vytváří smysl celé derivované formy.⁵⁹

⁵⁸Deminutivní prefixy např. *micro-*, *mini-*, *bébé-*, *mi-*, *sub-*, *quasi-*, *nebo i petit-*, což je prefix, který Hasselrot kvalifikuje jako prefixoid (Hasselrot 1957: 284).

⁵⁹„(...) le double rôle de constituant d'une forme construite et d'opérateur constructeur de sens par rapport à la base à laquelle ils s'ajoutent. En effet, en vertu de leur sens codé, ils véhiculent une instruction sémantique qui

Jako příklad uvádí derivované slovo *pommier*, přičemž koncovka *-ier*, dodaná k specifickému druhu ovoce *pomme*, dává možnost vzniknout slovu, které označuje strom nesoucí tento specifický druh ovoce.

Ze sémantického hlediska derivovanému slovu tyto přípony obecně přinášejí význam *malé X* nebo *trochu X*, příbuznost či podobnost (*cheval* → *chevalet*, *rouge* → *rouget*) nebo hypokoristickou dimenzi (*fille* → *fillette*).

Základním vzorcem pro deminutivní derivát je:

$[-]_{\text{Subst}} + \text{Suf}]_{\text{Subst}}$

případně:

$[-]_{\text{Adj}} + \text{Suf}]_{\text{Adj}}$ nebo $[-]_{\text{V}} + \text{Suf}]_{\text{V}}$

4.3. Původ deminutivních sufixů

V této studii se zabýváme výhradně syntetickou deminutivizací vzešlou z morfologických procesů, a to konkrétně sufixací.⁶⁰ Deminutivní sufixace představuje několik obtíží vzhledem k původu některých sufixů, kdy každý z nich zasluhuje být podrobněji rozpracován, nicméně to přesahuje záměry této práce. Obecně můžeme původ sufixů rozčlenit následovně:

- a) deminutivní latinské sufixy, které se do francouzského jazyka dostaly jako vědecké latinismy:⁶¹ *fascicule* < *fasciculus* < diminutivum od *fascis*; *cuticule* < *cuticulus* < *cutis*;
- b) francouzské deminutivní sufixy;
- c) sufixy z výpůjček z italštiny: *mandoline* < *mandolina*, *ombrelle* < *ombrello*; ze španělštiny: *estampille* < *estampilla*; a z dalších jazyků (výpůjčky z cizích jazyků

spécifie le type d'opération sémantique à effectuer sur le sens de la base pour construire le sens global de la forme dérivée.“

⁶⁰ Kromě sufixace francouzština umožňuje zdrobnění prefixací (viz poznámka o deminutivních prefixech), dále zdrobnění za pomoci dalšího lexému s významem inferiority (*comme Lilliput*), analyticky adjektivem (*petit*, *minime*, *menu*, *lilliputien*, *nain* apod.) nebo foneticky (intonací, zdvojováním, intenzitou výslovnosti).

⁶¹ Viz Hasserlot 1957: 87.

dokonce někdy přešly do francouzštiny bez modifikací – reticulum z latiny, sinfonietta z italštiny apod.).⁶²

4.4. Teoretický náhled na deminutiva

Nejobvyklejší a nejproduktivnější deminutivní příponou francouzštiny je *-et* (v ženském rodě *-ette*); tímto způsobem derivace se zabývá i většina specialistů na problematiku zdobnělin, jako jsou např. Bengt Hasserlot, Bernard Fradin nebo Marc Plénat, z jejichž prací jsme zde vycházeli.

Podle Fradina v případě deminutiv můžeme mluvit o evaluativní morfologii,⁶³ která se od běžné morfologie liší tím, že „vyjadřuje ohodnocení objektů, o nichž se hovoří, a informuje o postoji mluvčího vzhledem k popisovanému či k protějšku, ke kterému hovoří. Z toho pramení, že je velmi často nositelem pragmatických konotací.“⁶⁴ Je známo, že koncovka *-et/te* nabízí několik různých nuancí významu (Fradin tvrdí, že jich je patnáct, nepočítají-li se slovesa derivovaná příponou *-et*, jakým je např. *voleter*, což je výrazně více oproti jiným, nedeminutivním sufixům). Fradin dále představuje hypotézu, že existence deminutiv ve francouzštině je bipolární, přičemž proti sobě staví deskriptivní hledisko označovaného („*pôle Référent*“) a hodnotící hledisko vycházející z postoje mluvčího („*pôle Locuteur*“). Referenční pól zahrnuje všechny významy, u kterých je výchozím pohybování se po určité stupnici (míra velikosti, intenzity, věku, množství). „*Zhruba se dá říct, že denotovaný celek je nositelem určitých vlastností v menší míře oproti úrovni ustáleného standardu, který v sobě, zjevně, nese*

⁶² Mezi deminutivní sufixy patří i takové, jejichž deminutivnost je díky jazykovému vývoji zastřena, jako v případě *château* < z latinského *castellum* < *castrum*, přičemž *castellum* původně označovalou malé *castrum*, nicméně dnes zámek žádné známky zdobnělini kromě zděděného sufixu *-ette* nese. Důkazem, že deminutivní konotace není zřejmá, je i reakce jazyka, který vytvořil nové slovo, které nahrazuje původní význam – zdobnělina *châtelet*. Takových případů je více: *agneau* > *agnelet*, *bateau* > *batelet*, *femelle* > *femellette* a další.

⁶³ Mimo afixace se evaluativní morfologie ve francouzském jazyce objevuje i v rámci dalších dvou jevů: reduplikace, např. *guère* → *guèguère*, a zkracování, např. *professeur* → *prof*.

⁶⁴ „...*exprime une appréciation sur ceux-ci (les objets dont on parle) et renseigne sur le positionnement du locuteur vis-à-vis de ce qu'il décrit ou de son interlocuteur. De ce fait, elle véhicule très souvent des connotations pragmatiques*“ (Fradin 2003: 60).

základový lexém.“⁶⁵ Druhý pól naopak zahrnuje všechny významy, které vykazují pozici mluvčího k referenčnímu objektu. Jde o případy, kdy derivát nesděluje nic o vlastnostech označovaného, nýbrž o vztahu, který mluvčí určuje mezi ním samotným a referenčním objektem. „*To, co je deminutivizované, je vzdálenost mezi mluvčím a tím, o čem mluví.*“⁶⁶

Dále je potřeba, spolu s Hasselrotovou terminologií, rozlišit deminutiva pravá („*véritables*“) a nepravá („*faux*“). Pravá deminutiva, jimiž se chceme v této práci zabývat, korespondují s výše zmíněnou Fradinovou tezí, kdy derivát-deminutivum deskriptivně označuje *malé* či *málo* *x* (jako tomu je u *maison* → *maisonnette*, kdy *maisonnette* má význam malého domu) nebo umožňuje stanovit familiární a intimnější vztah a postoj mluvčího k označovanému. Nepravá deminutiva mají vůči základovému slovu vztah metonymický nebo metaforický (*lunette* – malý předmět ve tvaru *lune* – měsíce). Dle Šabršuly se více než polovina slov zakončených na *-ette* vyznačuje autonomií, stojí tedy v aktuální podobě jazyka sama o sobě a nemohou být považována za funkční deriváty, jelikož nemají přímý deminutivní vztah k základovému lexému, jako příklady uvádí slova *baguette*, *toilette* nebo *violette*.

4.5. Deminutivní sufixy typické pro francouzský jazyk

V tomto oddíle předkládáme přehled deminutivních koncovek, které najdeme v lexikálním systému francouzského jazyka.

- **-aut**
- **-eau, -ceau, -ereau, -eteau**
- **-elle**
- **-et, -elet**
- **-ette, -elette**
- **-in, -otin**
- **-ine**
- **-ot**

⁶⁵ „*En gros, l'entité denotée par le dérivé possède une propriété à un degré inférieur au degré standard fixé, en l'occurrence, par le référent du lexème-bas*“ (Fradin 2003: 59).

⁶⁶ „*Ce qui est diminué, c'est la distance entre le locuteur et ce dont il parle*“ (Fradin 2003: 58).

- **-ote, -otte**
- **-(er)on, -illion**
- **-ille**
- **-(er)ole**
- **-(i)(c)ule**
- **-iche**

4.6. Vymezení deminutiv pro rešerši ve slovnících 16. – 18. století

V centru naší pozornosti jsou deminutiva pravá, jejichž význam není autonomní, ale deminutivní vazbou spojený s původní formou, a to pouze substantiva a adjektiva.

Mimo oblast našeho zájmu stojí deminutiva terminologického charakteru, konkrétně odborné názvosloví z oblasti biologie, zoologie⁶⁷ nebo botaniky, vojenské techniky (zbraně apod.), námořnictví, ošacení a obuvnictví, vzhledem k tomu, že tato zpravidla vyžadují odborné znalosti daných oborů, zejména pokud jde o zbraně či oděvy historického charakteru.

Stejně jako se vymezuje Hasselrot (1957: 172), snažíme se i zde nezačleňovat do výčtů hledaných deminutiv ta, která nesou význam mláděte zvířat, jako např. *âne – ânon*, jelikož tato mají spíše charakter terminologického deminutiva, než „pravého“.

⁶⁷ V oblasti zoologie se distancujeme od odborných druhových názvů, jako např. *coccinelle*, nicméně v případech obecného označení zvířete se často objevuje adekvátní deminutivní forma neodborného rázu (*chien* > *chienot*), kterou zařazujeme mezi objekty našeho zkoumání.

5. Francouzská deminutiva v jazykovém vývoji od předklasického období

5.1. Proměna postavení deminutiv v časovém rozpětí 250 let

V této kapitole se zaměříme na postavení deminutiv uvnitř francouzského jazyka, jejich definování v průběhu času. Na konkrétních textech gramatiků, jazykozpytců a literátů předvedeme, jakým způsobem na zdobněliny v době mezi Estiennovým a Féraudovým slovníkem nahlíželi, případně jakým způsobem je odmítali či přehlíželi. Zásadní odklon od trendu započatého v 16. století nastal během následujícího století, kdy, jak již bylo zmíněno, došlo k zásadnímu omezení přirozeného vývoje jazyka směrem k jeho jednoduchosti a čistotě, proto bude těmto dvěma stoletím věnováno nejvíce prostoru. Století osmnácté si puristické tendence udrželo, vyjma akceptování neologismů z oblastí rychle se rozvíjejících řemesel a umění, a to až do nástupu preromantiků v čele s Jeanem-Jacquesem Rousseauem.

5.2. Deminutiva v gramatikách

V prvních gramatikách byla kategorie deminutiv úzce spjatá se stupňováním jmen, resp. byla za pomoci přirovnání komparací vysvětlena. Gramatik Louis Meigret říká: „ Podstatné jméno je deminutivum tehdy, když vyjadřuje deminuci původního slova, a to bez komparace: jako *grandelet*“ (Meigret 1550: 29). Jeho definice je téměř doslova přejatá v druhém vydání Estiennova slovníku z roku 1557.

Prvním gramatikem, který se více zajímal o francouzská deminutiva, byl Angličan John Palsgrave, autor *L'Esclaircissement de la langue francoyse* (1530), což je dílo, které bylo až do 19. století ve Francii neznámé, tudíž neovlivnilo vývoj ani francouzského jazyka ani lexikografie, přesto není jeho teoretický přístup bez zajímavosti. U poznámek o derivaci se Palsgrave snaží definovat, jakým způsobem se deminutiva tvoří, a dochází k tomu, že ve francouzském jazyce se formují trojím způsobem: buď pomocí koncovky *-et* (jako *livret*, *corpset*, *signet*, *garconet*, *coyschonet*), nebo pomocí koncovky *-ette* (jako v případě *femmette*, *chanconnette*, *maysonnette*, *folette*, *musette*, *pauorette*, *brebiette*, *boytelette*), anebo koncovkou *-ceau* (*laronceau*, *heronceau*); (Palsgrave 1852: 187). Toto zjednodušené rozčlenění nemá ve francouzštině opodstatnění, nicméně si na stejném místě správně všimá,

že existují slova, která mají sice deminutivní formu, nikoliv však deminutivní sémantický význam (*cheval – chevalet*). Na konci svého díla přidává výčet deminutiv.

Jacques Dubois, řečený Sylvius, rozděluje deminutiva do 4 skupin (*-et(te)*; *-in(e)*; *-ot(te)*; *-on*; Sylvius 1531: 102-105), Jean Pillot přidává deminutiva na *-eau* (Pillot 1561: 50).⁶⁸ Charles Maupas vyvíjí Meigretovu tezi (viz poznámka pod čarou), nicméně nabízí více informací o specifickém tvoření deminutiv (Maupas 1625: 103). Antoine Oudin ve své gramatice polemizuje s Maupasem a říká:

(...) běžné deminutivní koncovky jsou *et, elet, ette* a *elette*: jako *mignard, mignardelet* a ne *mignardet* (...) *femme, femmelette: maison, maisonnette: homme, hommet* a ne *hommelet: cousteau, coustelet: nouveau, nouvelet: sac, sachet: gras, grasset*, atd.⁶⁹

I Laurent Chiflet je názoru, že se většina deminutiv tvoří za pomoci koncovky *-et(te)* a *elet(te)* (*fol – follet, roux – rousselet, seul – seulet, aigre – aigret, couteau – coutelet, homme – hommet* i *hommelet, femme – femmelette, mignard – mignardelet*; Chiflet 1668: 30).

Vlasov, jehož cílem bylo systematicky vysledovat reakce gramatiků na zavržení deminutiv v 17. století, předkládá následující:

Je signifikantní, že počínaje gramatikou Irsonovou (1656)⁷⁰ francouzští gramatici začínají přecházet otázku deminutiv bez jakékoli zmínky. Podle nich se totiž jedná o problematiku slovní zásoby spíše než o gramatiku (Vlasov 2006: 99).⁷¹

V následujícím století se z význačnějších gramatiků o deminutivech zmiňují jen abbé François Regnier Desmarais v roce 1707 a Claude Buffier v roce 1709, ten jen okrajově. Desmarais nabízí nesystematický přehled deminutiv a různých koncovek, jako příklady z velké části uvádí mláďata zvířat (*perdrix – perdreau, lapin – lapreau, coq – cochet, poule – poulette*) a křestní jména (*Marie – Marion, Jeannot, Pierrot*); (Desmarais 1707: 179-181).

⁶⁸ I Louis Meigret předkládá deminutiva na *-eau* (jako *laronneau*), nicméně se ohrazuje proti koncovce *-in(e)*, která podle něj nepatří mezi běžné deminutivní sufixy (Meigret 1550: 30).

⁶⁹ „...*les terminaisons ordinaires des diminutifs sont et, elet, ette, et elette: comme mignard, mignardelet, et non pas mignardet* (...) *femme, femmelette: maison, maisonnette: homme, hommet, et non hommelet: cousteau, coustelet: nouveau, nouvelet: sac, sachet: gras, grasset, etc*“ (Oudin 1640: 89).

⁷⁰ Claude Irson: *Nouvelle Methode pour apprendre facilement les principes et la pureté de la langue françoise*, Paris, Claude Irson, 1656.

⁷¹ „Il est bien signifiant qu’à partir de la grammaire d’Irson (1656), les grammairiens français commencent à passer sous silence la question des diminutifs qui relève, selon eux, plutôt du vocabulaire que de la grammaire.“

Také část francouzských gramatiků si správně povšimla rozporu mezi deminutivní formou a jejím obsahem, jmenujme Louise Meigreta a Antoina Oudina. Louis Meigret ukazuje, že některá slova mají „la façade“, tedy tvar deminutiva, aniž by v sobě nesla „*deminuici významu základového slova*.“⁷² Antoine Oudin (1640: 89) podotýká, že v případech, kdy má být zdobně slovo deminutivní formy a nedeminutivního významu, musí být použito adjektiva *petit* (např. je třeba říci *un petit chapeau* a *un petit cheval* namísto *un chapelet* a *un chevalet* vzhledem k posunu významu u posledně zmíněných).

5.3. Deminutiva v krásné literatuře

Fakt, že je v mluvnicih 16. století věnováno mnohem více prostoru deminutivům, odpovídá jejich výskytu v literatuře v téže době, a to až do prvních desetiletí 17. století. Zdobnělin bylo hojně využíváno v lidové poezii, v pastorálách, v žánrech, které byly později např. Claudem Vaugelasem⁷³ označované jako komické, burleskní nebo satirické. V souvislosti s bohatostí jazyka (neologismy, regionalismy) je potřeba vyzdvihnout autory z básnické skupiny Plejáda. U Pierra Ronsarda, hlavního představitele skupiny, která měla nezanedbatelný vliv na jazyk soudobé společnosti, se můžeme např. ve sbírce *Folastrie*, když srovnává dvě dívky, setkat s těmito zdobnělinami: „*pucelette grasselette*“, „*un sein grasselet*“, „*un bel œil brunelet*“, „*sa cuise rondelette*“, „*grosse motelette*“ a dále pak:

L'autre maigre pucelette
A veoir n'est pas si belette
Elle a les yeux verdeletz
Et les tetins maigrelletz

Le rempart de sa foçette
N'a l'enflure si grosette
Ny son ventrelet n'est pas
Si rebondi ne si gras (Ronsard 1553 [1862]: 5-8)

V díle *Bergerie* básníka Rémiho Belleaua, kterého cituje Ferdinand Brunot, můžeme najít následující: „*le gentil rossignolet doucelet*“, „*les brebis camusettes*“ nebo „*herbes nouvelettes*“ (Brunot 1906: 206).

⁷² Viz „*la diminucion de la significacion de leur primitif*“ (Maigret 1550: 29).

⁷³ Viz jeho „*Remarques sur la langue françoise*“.

Toto nadužívání zdobnělin již v roce 1584 zesměšňuje Etienne Tabourot v *Bigarrures*: „Naši francouzští básníci (...) mají výrazně velikou zálibu ve zdobnělinách. A tak sepisují malinkaté popísky, které jsou lahodňoučké pro jemňoučká ouška, a to zejména krásňoučkých slečinek.“⁷⁴ Tabourotovy *Bigarrures* se dočkaly četných reedicí (14 dalších vydání mezi lety 1585 a 1662) a dle Vlasova „bezsporu přispěly k diskreditaci používání deminutiv ve francouzské poezii od roku 1580 a dál.“⁷⁵

5.4. Puristé, autoři poznámek o jazyce a prosazování analytické deminutivizace

Přehnané užívání deminutiv, jak bylo předvedeno výše, odpovídalo extenzivnímu a pluralistickému charakteru renesančního literárního jazyka. Nicméně vkus se proměnil a Mlle de Gournay⁷⁶ v roce 1626 musí francouzská deminutiva obhajovat „proti těm, kteří s nimi v dnešní době válčí“, „aniž by si všimli, (...), že představují celou jednu čtvrtinu francouzského jazyka.“⁷⁷ Následně uvádí dlouhý seznam deminutiv, která jsou používána i na královském dvoře.

Mlle de Gournay ve svém postoji vůči deminutivům nakonec stejně projevila vstřícnost vůči tendenci francouzského jazyka směrem k analytickému zdobňování jmen, tedy tendenci, která souvisí s novou podobou jazyka, jež se v klasickém období vytváří. Někteří gramatici o adjektivu *petit* dokonce hovoří jako o deminutivním adjektivu (*adiectivum diminuendi*),⁷⁸ nebo jako o deminutivní částici (*particula minuendi*),⁷⁹ přiřazují ho někdy k syntetickým deminutivům (např. *petite maisonette*).

Vlasov ve své studii označuje za zásadní fakt následující:

⁷⁴ „Nos poètes François (...) se sont plus aux diminutifs d'une fort bonne grâce. Car ils font de petitelettes descriptionnettes, qui sont fort agreablettes aux aureillettes delicatelettes, principalement des mignardelettes damoiselettes“ (Tabourot 1584 [1625]: 137).

⁷⁵ „...elles ont certainement contribué au discrédit de l'emploi des diminutifs dans la poésie française à partir des années 1580 et bien au-delà“ (Vlasov 2006: 95).

⁷⁶ Známa především díky vztahu k Michelu Montaigneovi, jako jeho „adoptivní“ dcera redigovala a vydala po Montaignovi třetí vydání Esejů.

⁷⁷ „...contre aucuns qui les veulent quereller aujourdhuy“, „n'appercevans pas, (...), qu'ils occupent un quart du Langre François“ (Mlle de Gournay 1626: 499-500).

⁷⁸ Toto označení najdeme např. u Sylvia (Sylvius 1531: 104).

⁷⁹ Toto označení můžeme najít u Maupase (Maupas 1625: 103).

J. Garnier, A. Cauchie a Ch. Maupas popisují existenci alternativního způsobu vytváření deminutiv ve francouzštině, který nejenže zesiluje zdrobňení (čehož si povšimnul již Sylvius), ale také navíc konkuruje původním deminutivním sufixům a nahrazuje je. Můžeme si také připomenout moudrou poznámku A. Oudina, dle které používání běžných deminutiv nesoucích speciální nebo odborný význam (*chapelet, chevallet, manchette, roitelet, blanchet, prunelle* atd.) vyžaduje, aby u základních slov bylo pro zdrobňení použito slova *petit*.⁸⁰

Ještě před Oudinem si Mlle de Gournay všímá, že je spousta slov, která jsou sice formou deminutivem, obsahem a odborností nikoli, tím pádem nemohou být, pro tento konkrétní odborný úzus, nahrazena základním slovem, kterému předchází adjektivum *petit* (*fossette x petite fosse de joue; lancette x petite lance d'un chirurgien*); (de Gournay 1626: 508).

Podle Clada Vaugelase, který vystihl obecnou tendenci francouzského jazyka směrem k lingvistické analytičnosti, nemají ve francouzštině deminutiva významné místo, jak to dokládá následující pasáž z jeho *Poznámek*:

Islette jako varianta pro *petite isle* zní dobře. M. Coeffeteau ho užívá, přestože deminutiva nejsou v našem jazyce příliš používaná. A když už jich užíváme, zjemňujeme je zpravidla epitetem *petit*. Spíše bychom řekli *un petit livret* než *un livret, un petit oisillon* než jednoduše *un oisillon*. A stejně i u jiných (Vaugelas 1690: 209).⁸¹

Vaugelasův nástupce, otec Bouhours, se postavil proti deminutivům ve francouzštině v tzv. sporu o deminutiva.⁸² Bouhoursovi se estetika básníků z umělecké skupiny Plejáda zdá směšná se všemi svými „*fontelette, montagnette, oiselet, ruisselet,...*“⁸³ Francouzský jazyk:

⁸⁰ „J. Garnier, A. Cauchie et Ch. Maupas relèvent en fait un moyen analytique de former les diminutifs en français qui non seulement renforce la diminutiv (ce qui était déjà obseté par Sylvius), mais aussi concurrence et reflace les Amiens suffixes diminutifs. On se kapelle aussi la remarque judicieuse d'A. Oudin, selon laquelle l'emploi courant d'une forme diminutive dans un sens spécial ou technique (*chapelet, chevallet, manchette, roitelet, blanket, prunelle, etc.*) oblige à employer comme diminutiv le mot primitif précédé de *petit*“ (Vlasov 2006 : 97).

⁸¹ „Islette pour petite isle est fort bon. M. Coeffeteau en use, quoique les diminutifs ne soient pas fort en usage en nôtre Langue. Car lors même que l'on s'en sert, on les soucit d'ordinaire avec l'épithète de *petit*. On dit plutôt un *petit livret* qu'un *livret* ; un *oisillon* qu'un *oisillon* suplement. Et ainsi des autres“ (Vaugelas 1690: 209).

⁸² V originále „*la querelle des diminutifs*“, nazývají ji tak Ferdinand Brunot i Sergej Vlasov.

⁸³ Tuto kritiku můžeme najít v jeho díle *Les Entretiens d'Ariste et d'Eugène* z roku 1671. Dále v tomto díle srovnává francouzský jazyk s dalšími románskými jazyky, konkrétně se španělštinou a s italštinou.

(...) nemůže trpět ani substantiva ani adjektiva, která zdrobňují a která mají deminutivní koncovku, jako *hommelet, rossignolet, montagnette, compagne, etc., blondelette, tendrelet, doucelet, etc.* (...)“ (Bouhours 1676: 153).⁸⁴

Vlasov upozorňuje, že Bouhoursův názor na deminutiva byl věrně reprodukován Césarem Dumarsaisem v Encyklopedii, pod heslem *Diminutif* (ve čtvrtém díle *Encyklopedie*, r. 1754).

Na druhé straně měla v tomto sporu deminutiva i obránce, byl jím Gilles Ménage. Gilles Ménage obhajoval místo deminutiv v rámci francouzského jazyka stejně tak jako díla Pierra Ronsarda a Jeana Nicota. Ménage ve svém traktátu *Observations de Monsieur Ménage sur la Langue Française* obhajuje používání zdobnělin, podle něj je jazyk potřebuje „*nejenom pro vyjádření jemnosti vůči druhému či pohrdání, ale také pro zneuctění či zdobnění věcí*“ (Ménage 1676: 317).⁸⁵

Ani Ménage ani de Gournay a jejich archaizující literární vkus každopádně neodpovídal většinovému vkusu doby, v němž měl jazyk určený pro literaturu nároky být vznešený a uměřený a většina „pravých“ deminutiv takto byla odsouzena stát se součástí repertoáru souhrně označovaném jako „*mauvaise usage*“, v protikladu k proklamovanému „*bon usage*“. Koncept „*bon usage*“ úspěšně zapustil kořeny ve společnosti, která považovala svůj jazyk za modelový, vzorový a univerzální, a to i díky Vaugelasovi, Bouhoursovi a dalším autorům poznámek o francouzském jazyce.

Francouzština nabízí „vznešené výrazy, které jsou zároveň skromné“ („*expressions nobles et modestes tout ensemble*“), kdežto španělština je příliš „pompézní a nabubřelá, se všemi svými superlativy a hyperbolami“ („*pompeux et ampoulé, avec ses superlatifs et ses hyperboles*“) a italština zase oplývá deminutivy, díky kterým „jde do extrému a upadá v přílišnou veselest, přičemž se vzdaluje vážnosti a velkoleposti“ („*va dans une autre extrémité et tombe dans l'enjouement en s'éloignant de la gravité et du faste*“). Francouzština si podle Bouhourse uchovává „správnou povahu tak akorát mezi těmito dvěma jazyky; jelikož v sobě nemá nic z okázalosti z jednoho a ani rozmařilého ducha druhého“ („*un juste temperament entre ces deux langues; comme il n'a pas rien de l'esprit orgueilleux de l'une, il n'a rien aussi du génie enjoué de l'autre*“); (Bouhours 1671: 55-58).

⁸⁴ „*Elle ne peut souffrir ni les substantifs, ni les adjectifs qui diminuent, et qui ont la terminaison de diminutifs, comme hommelet, rossignolet, montagnette, compagne, etc., blondelette, tendrelet, doucelet, etc.*“

⁸⁵ „*...non seulement pour caresser ou mépriser les personnes, mais aussi pour avilir et diminuer les choses.*“

6. Lexikografický popis deminutiv v lexikografické tradici

6.1. Zkoumání deminutiv v historických slovnících

V následující kapitole, která je pro tuto práci stěžejní, budeme analyzovat výskyt deminutiv ve vybraných slovnících. Východiskem pro zde předloženou analýzu je rešerše v daných lexikografických materiálech, jejímž cílem bylo vyhledání deminutiv v rámci slovníkových hesel. Z našich materiálů následně vzešla „deminutivní nomenklatura“ jednotlivých slovníků, která následně umožnila i srovnání těchto nomenklatur. Můžeme tak ukázat přístup různých lexikografů (nebo skupiny lexikografů v případě slovníku Francouzské akademie) k této problematice a nabídnout jejich srovnání. Zároveň je možné sledovat vývoj lexému v časové rovině, jeho stabilitu či pomíjivost ve francouzském jazyce, která je pochopitelná vzhledem k časovému rozpětí ohraničenému z jedné strany slovníkem Estiennovým a ze strany druhé slovníkem Féraudovým a také vzhledem k faktu, že náznaky kodifikace a ustálení vývoje jazyka jsou patrné až přibližně v polovině tohoto období. Pro upřesnění je nutné zdůraznit následující – bylo-li patrné, že u deminutiva došlo k lexikalizaci oproštěné od zdrobňujícího významu, což je případ zejména slovníků z konce 17. a z 18. století, nezařazovali jsme ho do našeho korpusu.

Jak již bylo nastíněno v předchozích kapitolách věnujících se obecnému popisu jednotlivých prací, slovníky ve většině případů fungují jako samostatné a na sobě minimálně závislé entity. Výjimkou je spojení díla Roberta Estienne a Jeana Nicota, kdy Jean Nicot po svém zpracovává „zdeděný“ materiál. Cotgrave je sice seznámen s Nicotovým slovníkem, jeho přístup (i cíl – vytvořit bilingvní slovník pro Angličany) je odlišný. Richelet se vydává svou vlastní, ilegální a antiakademickou cestou. Částečně se dá mluvit o spojení práce Furetièra (taktéž ilegální) a Francouzské akademie vzhledem k jeho přístupu k materiálům k připravovanému slovníku. Zde je ale na místě znovu obhájit autonomii Furetièrova přístupu, která vtiskla jeho slovníku vlastní charakter (i bezpočet hesel navíc). Druhou výjimkou je slovník abbého Férauda, který s předchozími slovníky otevřeně pracuje a odvolává se na ně (a to především na slovník Francouzské akademie a na Furetièrův slovník).

S přihlédnutím k svébytnosti zkoumaných lexikografických děl se nám proto jeví jako nejvhodnější předvést problematiku zdrobňelin zvláště u každého ze slovníků.

6.2. *Dictionnaire Francoislain*

U tohoto slovníku, který položil základy francouzské lexikografie, je potřeba hned na začátku zdůraznit několik specifíků, která předurčují autorovu metodu výběru a popisu nejen deminutiv, ale v podstatě všech lemmat obsažených v jeho výběru. Lze tak vysvětlit relativní nedostatky a mezery v nomenklatuře a částečně i ve zpracování hesel.

6.2.1. Specifika Estiennova slovníku

Zprvce se jedná o slovník překladový, kde cílový jazyk představuje latina. Jak již bylo výše psáno, jedná se o překlopení původně latinsko-francouzské verze, a tudíž je výchozím bodem zkoumání latina a její lexikologická platforma, která určuje, zdali se do slovníku dostane její francouzský ekvivalent.

Druhým specifíkem je rozměr a určení tohoto díla. Jedná se o slovník menší až střední (dle hodnocení např. Laurenta Braye; Bray 1989: 1792), jeho cílem tudíž není snaha obsáhnout veškerou lexikologickou bohatost jazyka (jazyků), nýbrž jeho základ. Určený byl, jak se můžeme dočíst v předmluvě k samotnému slovníku, francouzské mládeži, které měl usnadnit učení se latinskému jazyku. Ve stejné pasáži neopomíná připomenout, že jde o dílo doplňující Slovník latinsko-francouzský (Estienne 1539: 5), významný je tedy rozměr praktický a didaktický, méně už ten lingvistický, ať již ze sémantického nebo čistě jazykovědného hlediska.

Posledním specifíkem je dobový kontext díla – v době, kdy vzniká Estiennův slovník, neexistuje jasně definovaná metodologie vytváření slovníků, nástroje, principy k jeho tvorbě nebo snad dokonce ustálený systém. Estienne vytvořil výběr latinských lexémů na základě několika latinských literárních textů (viz Matoré 1968: 60), nedá se tedy říci, že by překlad těchto lexémů do francouzštiny odrážel jejich reálný výskyt v jazyce. Otázka jazyka a jeho stability je rovněž signifikantní. Jazyk totiž v této době nemůže být ani v nejmenším považován za ustálený, ortografické, výslovnostní, lexikologické a dokonce i syntaktické varianty se mají alespoň v okruhu určujícího pařížského dvora ustálit až v následujícím století.

6.2.2. Deminutiva v DFL

Obecně se dá shrnout, že tvar deminutiva lze nalézt tučně vyznačený již v hlavním řádku hesla.⁸⁶ V tomto řádku můžeme najít základové slovo, dle kterého jsou hesla abecedně řazená, spolu se slovy odvozenými a příbuznými.⁸⁷ Pro toto členění je ve francouzské terminologii ustálený termín *vedette* (pro hlavní slovo) a *sous-vedettes* (pro slova příbuzná, včetně deminutiva). Tedy např.:

Ami.Amiè.Amiette.Amiable.

Femme.Femmelette.

Grand.Grandelet.Grandement.Grandeur.

Ville.Villette.Villotier.

V Estiennově slovníku se ještě nesetkáváme s lingvistickým termínem deminutiva. K pochopení zdobnělého významu slouží většinou překlad, tedy latinské syntetické deminutivum nebo více deminutiv (např. *cluet* – *clavulus*, *clavculus*; *coffret* – *loculus*, (...), *arcula*, *cistulla*, *cistella*).

Často se ale stává, že v rámci jednoho hesla autor předkládá syntetické i analytické deminutivum, k nimž je připojen stejný latinský ekvivalent. U hesla „*Oiseau. Oiselet. Oiseleur. Oisellerie.*“ tak můžeme najít *petit oiseau*, spadající pod podheslo *oiseau*, s latinským *avicula*, a o půl stránky níže u podhesla *oiselet* nacházíme stejný latinský překlad. Podobně tomu je například u hesla „*Clou.Clouet.Clouer.*“: i zde je uvedeno samostatně analytické deminutivum (*ung petit clou*) a syntetické (*ung clouet*), u analytického deminutiva pak najdeme latinský překlad *clavculus*, u syntetického deminutiva *clavulus* a taktéž *clavculus*.

Estienne nevytváří francouzské ekvivalenty pro latinu násilně, často se spokojí se zdobněním za pomoci *petit*, *fort petit*, *menue*, případně *peu*, *un peu*. (Syntetická) deminutiva

⁸⁶ Výjimku tvoří deminutiva *barbette* (od *barbe*), *bellot* (od *beau*), *bestelette* (od *beste*), *bouchette* (od *bouche*), *coussinet* (od *coussin*) *drapelet* (od *drap*), *iardinet* (od *iardin*), *livret* (od *livre*), *pochette* (od *poche*) a *ruelle* (od *rue*). Tato deminutiva nejsou uvedena v hlavním výčtu a k dohledání jsou až jako podhesla. Dá se předpokládat, že je to spíše chyba než záměr, a to v porovnání s podobnými deminutivy, která svá místa v hlavním výčtu mají.

⁸⁷ V tomto ohledu výjimku tvoří i heslo „*Arbre.Arbreau.Arbrisseau*“, jelikož autor již dále *arbreau*, přestože bylo uvedeno v hlavním výčtu, neuvádí a dále se v textu tohoto hesla rozebírá pouze deminutivum *arbrisseau*.

nezařazuje úplně pravidelně, celkově jich je v slovníku sto čtrnáct.⁸⁸ To, že jsou v této oblasti veliké mezery, dokládá slovník Jeana Nicota, který zděděný korpusový materiál obohacuje, můžeme v něm najít o téměř osm desítek zdobnělin více.⁸⁹

Forma, ve které jsou deminutiva předkládaná, je ve většině případů jednotná, přestože se v té době v širší francouzského jazyka nachází více variant téhož slova, jak je patrné např. u Cotgrava, který se neomezuje na výběr pouze jedné „dominantní“ varianty, a je-li to možné, nabízí jich hned několik (viz 7.4.2., v sekci věnované deminutivům v Cotgravově slovníku). Tento výběr je často subjektivně podmíněný, jak předvádí Delasalle a Girardin ve svém článku a demonstrují tento jev na slově *estrangé*:

Estienne vybral formu *Estrange*, přestože se toto slovo ve středověku a v různých dialektech objevuje v různých grafických a výslovnostních podobách: *Estraigne*, *estrenge*, *estragne*, *estreigne*, *estrangé*, *astraigne* atd. Podobným způsobem je ve slovníku vedena výhradně jediná forma následujícího odvozeného slova: v Estiennově slovníku můžeme nalézt *Estrangeté*, ale ne *Estraignerie* nebo *Estrangerie* (přestože je *Estrangerie* v dané době atestováno gramatikem Palsgravem v *Esclairissement de la langue francoyse*); (Delasalle, Girardin 1998: 82).⁹⁰

Různé varianty se ale objevují u následujících: *chariot-charette*; *cordeau-cordelette*; *coussinet-cuissinet*; *drapeau-drapelet*; *fleurette-flourette*; *noisette ou noisille*; *porceau-porcelet*.

Terminologická deminutiva bývají samostatně uváděná jako *mots-vedette* bez dalších příbuzných slov, ne však bez výjimek, např. *mancherons* je vedené jako *sous-vedette* u *manche*, a to dokonce v plurálu.

⁸⁸ Toto číslo nezahrnuje terminologická a lexikalizovaná deminutiva, jimiž se v této práci nezabýváme.

⁸⁹ Nejsou to v tomto případě zásluhy jenom zmíněného Jeana Nicota, mezi jeho a Estiennovým slovníkem byla vydána další tři vydání, která Estiennova hesla a nomenklaturu postupně rozšiřovala.

⁹⁰ „C'est la forme *Estrange* qui est selectionné par Estienne alors que le terme apparaît au Moyen-Age et dans plusieurs dialectes de l'époque sous différentes graphies et prononciation: *Estraigne*, *estrenge*, *estragne*, *estreigne*, *estrangé*, *astraigne*, etc. De même, le dictionnaire regent telle forme dérivée à l'exclusion des autres: on trouve dans le dictionnaire d'Estienne *Estrangeté* et non *Estraignerie* ou *Estragerie* (alors que *Estrangerie* est tout à fait attesté à l'époque dans l'*Esclairissement de la langue francoyse du grammairien Palsgrave*).“

6.3. *Thresor de la langue françoise*

6.3.1. Přínos Jeana Nicota

Vývoj, který lze vysledovat mezi prvním vydáním *Dictionnaire Françoislatin* a *Thresor de la langue françoise*,⁹¹ je nejmarkantnější především v poměru prostoru, který je věnovaný francouzské a latinské části textu. Již z názvu je patrné, že latina ztratila svoji původní pozici. Latina zůstává jen jako jedna z položek vázajících se na explicitní vyjádření hesla, umožňuje porozumění pro cizince (latina doposud plní funkci mezinárodního jazyka neboli *lingua franca*), případně dokresluje etymologický vývoj (jelikož Nicot bere v potaz i diachronní rozměr řeči) a provázanost s francouzským jazykem. Další proměnou je lexikografický přístup k jednotlivým heslům. Jak již bylo zmíněno výše, Nicot přejímá s minimálními změnami makrostrukturu slovníku, kdežto mikrostruktura jednotlivých hesel doznává značných změn. Nicot významně rozvíjí lingvistickou a metalingvistickou práci s jednotlivými lexémy a heslo se stává objemnějším ve výkladové části. V Nicotově podání se setkáváme se specifickým rozbohem lexému, který tvoří ne zcela členitý a pravidelně zpracovávaný text, v němž se lépe čte, než hledá.

Jazyk, který Nicot sleduje a z něhož vytváří svůj slovník, neodpovídá jazykové realitě začátku sedmnáctého století z více důvodů, a to zejména z následujících dvou: především je potřeba pamatovat na fakt, že nomenklaturu, kterou v *Thresoru* můžeme najít, nesestavil Nicot, ale jeho předchůdci, a to i šedesát let nazpět, přičemž během těchto šedesáti let se francouzština měnila před očima – takové hodnocení můžeme nalézt např. u Michela Montaigne v jeho *Esejích* (Brunot 1908: 130). Námi zkoumaná deminutivní oblast je Nicotem částečně rozvedena, můžeme zde najít spoustu nových zdrobněných lexémů,⁹² ale ve více než v polovině případů není oproti Estiennově verzi ve zpracování daných deminutiv žádná změna. Navíc Nicotovým záměrem bylo předvést francouzský jazyk v celém jeho diachronickém rozpětí.

⁹¹ TLF může být považovaný za poslední, páté vydání Estiennova slovníku, vzhledem k originálnímu lexikografickému přístupu a k osobnímu přínosu Jeana Nicota je jeho dílo bráno jako samostatný lexikografický počín.

⁹² Jak ale vyplývá z předchozí poznámky, vzhledem k přeskočení různých etap vývoje Estiennova slovníku v této práci nelze s jistotou určit, zdali za přidání těch kterých deminutiv vděčíme Nicotovi, nebo některému z jeho předchůdců.

6.3.2. Deminutiva v TLF

Při srovnání seznamů deminutiv, která jsou uvedena v *Dictionnaire francoislatin* a *Thresor de la langue françoise*, můžeme říci, že veškeré zdrobněliny, jež jsou k nalezení v prvním slovníku, jsou, s výjimkou *moyennette* (← *moyen*),⁹³ k nalezení i ve slovníku druhém. Naopak, nově se setkáváme s více než sedmdesáti deminutivy, jejichž výčet je uveden v další kapitole.

U Nicota se jako u prvního ze zkoumaných slovníků setkáváme s explicitním pojmem *diminutif*. U zdrobnělých slov ho nenalezneme automaticky, podobně jako jiné odborné označení. Wooldridge píše, že „Nicot má různorodou terminologii, avšak chybí koherentnost a stabilita v popisu různých druhů lexikálních jednotek“ (Wooldridge 1977: 108).⁹⁴

Oproti Estiennovi je změněno členění hesla, deminutivum již nestojí po boku hlavního slova, *mot-vedette*, jako *sous-vedette*. Heslo již není uvozeno hlavním heslovým řádkem, nyní stojí hlavní lexém sám o sobě a deminutivum je jednou z položek, jedním ze *sous-entrées* uvnitř hesla. K nalezení bývá až na zcela posledním řádku v samotném textu slovníkového hesla tak, jak je zanechali jeho předchůdci.

Často je předloženo samotné deminutivum a bez jakéhokoli popisu doplněno pouze latinským (deminutivním) překladem, jak jsme mohli vidět třeba v heslu *grenouille* (> *grenouillette*) v předešlé kapitole této práce.

Termín *diminutif* se v heslech objevuje ve dvou případech. V prvním, minoritním případě ho Nicot užívá, když chce ilustrovat etymologickou genezi slova, zejména u těch, která mají původ v latinském jazyce. Např.:

Ciboule, pro *Cepoule*, à *Cepula*, *diminutif de Cepa*,(...)

V druhém případě označuje deminutiva jako příklad derivovaných slov francouzského lexika. A to různým způsobem. Ilustrujme to opět na následujících příkladech z Nicotova slovníku, ze kterých je patrná různorodost při definování deminutivních vlastností slov:

Traistreau, *Diminutif*, *Proditorculus*

⁹³ Toto deminutivum nenacházíme ani v žádném jiném z dalších zkoumaných slovníků.

⁹⁴ „Nicot a une terminologie variée, quoique manquant de cohérence et de stabilité, pour décrire les différentes sortes d'unités lexicales.“

Bassinnet, C'est en general le diminutif de Bassin, mais en particulier et sans qualité de diminutif il signifié l'habillement de teste (...)

Brigandeau – Est le diminutif de Brigand, un petit Brigand, Latrunculus.

Blondelet, m., C'est le diminutif de blond.

Enfançon, m. acut. C'est un diminutif d'enfant, Petit infant, Infantulus, Puellulus, Tenellus puer.

U tohoto hesla podotkněme zajímavost: za výše uvedenou definicí Nicot dokládá užití deminutiva *enfançon* vlastní poetickou tvorbou:

Nicot en ses odes: Tu m'as fait part des qu'enfançon t'estois (...)

Dalším zajímavým příkladem je (pod)heslo *escusson*:

Escusson, m. Est le diminutif de ce mot Escu, tout ainsi que Enfançon de cet autre Enfant. Et signifié un Escu redut en petite forme, car l'escu estoit une piece du harnois defensif d'un chevalier. (...) Tel Escu réduit en petite forme, est appelé par diminutif Escusson, voyez Escu.

Nicot si uvědomuje odchylky významu u deminutiv, kde se původní deminutivní sémantická složka nezachovala a je přítomna pouze deminutivní forma, což explicitně pojmenovává např. v podhesle *Chariot*:

Chariot, m. acut., Trisyllab. Semble estre le diminutif de Char, quant à la Dicton: mais quant à la chose signifié, l'effect n'y est pas. Car le chariot est fort long, de gros attelage, et est porté sur quatre roues, en quoi il differe de la Charette.

Celkem se označení *diminutif* vyskytuje ve třiceti dvou heslech⁹⁵ z celkových sto devadesáti, a to v následujících:

annelet, arceau, barreau, bassinnet, blondelet, brebiette, brunet, bullette, camuset, charette, clochette, couchette, crapeaudeau, drapelet, faisceau, fortelet, fossette, hachette, Iaqelin (a jeho variace), levreteau, manchereau, miette, quarreau, racinette, seulet, tabourin, tourelle, tournelle, tourrion, tourteau, traistreau, truandeau

U zbývajících si autor vystačil s latinským překladem.

⁹⁵ V tomto čísle nejsou započtena hesla, v nichž se označení *diminutif* vyskytuje, avšak ne pro pozitivní označení deminutiva, nýbrž pro vymezení se oproti deminutivu, jak jsme mohli vidět na výše předvedeném příkladu slova *Escusson*.

U Nicota se můžeme setkat i se zdobnělinami zdobnělin: *ailette – ailerette, doulcet – doulcelet, hommet– hommelet, tendrett – endrelet*. Na závěr je třeba zmínit, že se u Nicota nesetkáváme se zavržením mimoparižských dialektů či dalších jazykových variant na území Francie. I v oblasti deminutiv je místy uvedena i jiná než standardní francouzská podoba slova. Objevuje se tedy i geografická varieta,⁹⁶ jako např. u *seulet*:

Seulet, m. acut., *diminutif*, (...) *Le Languedoc dit Soulet*.

6.4. Anglická větev francouzské lexikografie – slovník Randla Cotgravea

6.4.1. Cotgravův kvantitativní přístup

Pod názvem *A Dictionarie of the French and English Tongues* se skrývá dílo, které se od svých předchůdců i blízkých následovníků liší enormním lexikálním záběrem francouzského jazyka. Cílem jeho práce je usnadnění orientace v cizím jazyce, jako takové bylo určeno především Angličanům, nicméně možný přínos mohlo znamenat i pro Francouze, kteří naopak chtěli poznávat jazyk anglický.

Mísí aktuální a archaizující francouzštinu, pařížské i jiné dialekty, vznešené i vulgární či familiární výrazy. Ani v tomto případě tedy nelze chápat předložený korpus jako odraz jazykové reality, nýbrž jako sběr lexikologických dat napříč šestnáctým stoletím.

V nomenklatuře Cotgravova slovníku nacházíme lexémy, které se v historii francouzské lexikografii objevují vůbec poprvé (a které byly v linii Estienne-Nicot opomenuty), a také lexémy, které se objevují výhradně v tomto lexikografickém počínu.

6.4.2. *Dictionarie of the French and English Tongues* – pokladnice deminutiv

Pokladnice – *thesor* – francouzského jazyka je kromě Nicotovy práce i Cotgravův *Dictionarie*. Přestože se zde toho o jednotlivých lexémech nedozvídáme ani zdaleka tolik, co u Nicota (se kterým Cotgrave při vytváření vlastního slovníku pracoval), je to vynahrazeno

⁹⁶ Na rozdíl od francouzských slovníků konce 17. století však tato zmínka o existenci variety mimo pařížský standard nemá jakkoli degradující charakter.

úsilím, které autor vynaložil k sestavení takto bohaté nomenklatury – tedy téměř padesáti tisíc hesel. Termín „diminutive“⁹⁷ se v celém slovníku nachází pouze v šesti slovníkových heslech – u vlastních jmen *Iacot*, *Iacotin* a *Iannequin* a v překladu slov *cahutelle*, *costelette*, *sadinet*:

Cahute: f. *A little house, cote or cottage.*

Cahutelle: f. *The same; (or a diminutive thereof.)*

...

Costelette: f. *(the deminutive of Coste) a little rib, side, etc.*

...

Sadinet: m. ette : f. as Sade; (or the deminutive thereof)

Ve všech dalších případech si autor pomáhá anglickým opisem, a to zejména analyticky, slovy (*very*) *little*, *tiny*; u adjektiv *a bit*, *a little*, *somewhat* apod., přičemž ne vždy se jedná o pravá deminutiva, ale o terminologická nebo lexikalizovaná, a slova *little* aj. slouží spíše k encyklopedickému popisu.

Práce s Nicotovým slovníkem je patrná i v převzetí všech deminutiv, která se u jeho předchůdce nachází – chybí pouze dvě: *sachet* a *buchette*. Vzhledem ke zbytku přejetého materiálu to lze ale považovat spíše za nedopatření, než za záměr.

U Cotgrava se můžeme setkat s několika grafickými i derivačními variantami téhož slova, např. od *ours*.:

Ourseau: m. *A little, or young Beare; a Beare-whelp or cub.*

Ourselet: m. *A little Beare.*

Ourset, as *Ourselet.*

Oursette: f. *A young, or little, She-Beare.*

Oursillon: m. *A verie little Beare.*

Ourson: m. *A Beare-whelp, the cub of a Beare; also a little Beare.*

Oursonne: f. as *Oursette;*

⁹⁷ Nachází se vždy jen v anglické části hesla.

dále můžeme uvést synonymní dvojice nebo skupiny slov *boettelette – boistelett*; *odette – odelette* (od *ode*); *folet – foleton*; *dragonceau – dragonneau*; *caveau – cavette*; *costau – costeau – coustau* nebo také *bourseron – boursillon – burson – boursette*.

Zajímavým případem je sémantické vymezení deminutiv odvozených od *femme* (a *femelle*):

Femellette: f. *A little female creature* (tedy „malé stvoření ženského rodu“).

Femmelette: f. *A pretie little wife, or woman* (tedy „pěkná ženuška nebo panička“).

Femmette: f. *A little wife, low woman* (tedy „malá žena, žena nízkého vzrůstu“);

a adekvátní maskulinní protipól představovaný deminutivy od slova *homme*:

Hommeau: m. *A dwarfe, dandiprat, little man, low fellow*.

Hommelet, & Hommenet. *as Hommeau; or a verie little man*.

Hommet. *as Hommeau* (tedy všechny se týkají vzrůstu).

Je zapotřebí podotknout, že varianty *femellette*, *femmette*, *hommenet* a *hommeau* nenajdeme v žádném jiném lexikografickém díle.

Stejně jako Nicot se snaží i Cotgrave geograficky lokalizovat výskyt některých lexémů, v poměru k celkovému počtu hesel však v minimálním rozsahu. U deminutiv se zmiňuje o languedockém původu u zdobněliny *caysseron* a savojském původu zdobněliny *genillette*.

Brunot se k rozsahu a rozmanitosti Cotgravovy nomenklatury vyjadřuje následovně:

Cituje bez jakéhokoli klíče spoustu slov, která nepatřila nebo již nepatřila do literárního jazyka. Ty od Rabelaise, Ronsarda, slova z dialektů, vulgární, zastaralá, latinismy, grekismy, to vše shromažďuje, aniž by ale zmínil, kde daná slova objevil. Na jednu stranu si můžeme gratulovat, že Cotgrave zvolil právě tuto metodu, zároveň s tím ale musíme litovat toho, že nevedl, odkud sebral tolik raritních slov (Brunot 1906: 87-88).⁹⁸

⁹⁸ „Il cite pêle-mêle une foule de mots qui n'étaient pas ou qui n'étaient plus dans la langue littéraire. Ceux de Rabelais et ceux de Ronsard, les mots dialectaux, vulgaires, les vieux, les écorchés du latin ou du grec, il recueille tout, sauf à donner parfois une courte indication relative à la provenance. Nous ne pouvons que nous féliciter que Cotgrave ait suivi cette méthode, tout en regrettant qu'il n'ait pas coté les endroits où il avait relevé tant de mots rares.“

Tento úryvek se vztahuje i na deminutiva – v této kategorii Cotgrave představuje nepřekonanou pokladnici, vztah k reálnému jazyku je však bohužel poměrně nejasný.

6.5. Pierre Richelet a *Dictionnaire françois, contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue françoise*

6.5.1. První čistě francouzský monolingvní slovník

Mezi Nicotovým a Richeletovým slovníkem⁹⁹ se rozpíná časové období osmdesáti let, během kterého se Francie stala zemí kulturního klasicismu *par excellence*. Jak se to projevilo v pohlížení na jazyk, jsme se pokusili předvést v předchozích kapitolách. Tento slovník představuje exemplární dílo, v němž se konkretizovaly naznačené tendence.

Vzhledem k faktu, že díla Richeleta, Furetièra a Francouzské akademie vznikala přibližně ve stejném období, je zde více než jinde patrná odlišnost metodiky. Z jistého hlediska se může na tyto tři slovníky nahlížet jako na celek, který umožňuje chápat a vnímat jazyk komplexněji, než kdyby se na jazykovou realitu konce sedmnáctého století mělo dívat zorným úhlem pouze jediného z autorů.

Richeletovo dílo, čítající zhruba 25 500 slovníkových vstupů, splňuje základní požadavky moderního lexikografického díla:

Citují se ti nejlepší z autorů, definice jsou obecně velmi přesné, často doplněné o užitečné poznámky, řád uvnitř hesel je maximálně přirozený, autor začíná vlastním významem a postupuje k významům přeneseným; a nakonec příklady, o nichž byla řeč výše, osvětlují užití slov a nabízejí různé modely rozmanitých stylů. Několik gramatických poznámek u komplikovanějších případů, které se týkají formy nebo skladby slov, doplňují tento celek, o kterém současník mohl tvrdit, že je „excelentní“ (Brunot 1906: 30).¹⁰⁰

⁹⁹ Cotgravaův slovník je mimo hlavní lexikografickou linii na území Francie.

¹⁰⁰ „Les auteurs les meilleurs ont été dépouillés, les définitions sont en général assez justes, accompagnées souvent de remarques utiles; l'ordre, à l'intérieur des articles, est le plus naturel, l'auteur commençant par les sens propres pour passer aux figurés; enfin les exemples dont il a été parlé plus haut éclaircissent l'emploi des mots et offrent des modèles de style choisis en général avec beaucoup de discernement. Quelques notions

6.5.2. Deminutiva v Richeletově slovníku

Na úvod demonstrováme poměrně neutrální definici deminutiv v samostatném podhesle,¹⁰¹ které se ve slovníku této kategorii přímo věnuje, což je v rámci studovaných děl novum:

Diminutif, s. m. *Terme de Grammaire*. Nom qui marque la diminution de la signification du nom dont il est dérivé [ainsi Luison est un diminutif de Louis, ou de Louisie.]¹⁰²

Neutralita v podávání samotných deminutiv se ale vytrácí – ze všech autorů u Richeleta najdeme nejméně deminutiv, a když už jsou do slovníku zařazena, jsou ve většině případů předznačena malým křížkem, který, dle Braye, značí jistá stylistická omezení v jeho užívání (Bray 1989: 1797). Označení „*diminutif*“ u deminutivních lexémů ovšem chybí a výklad spočívá v opisu za pomoci adjektiva *petit*.

Toto jsou typická „*marques d'usage*“, která doprovází deminutiva u Richeleta (zvýrazněna tučně) :

Clochette, s. f. Ce mot **ne se dit guere, on dit a sa place une petite cloche**.

†*Garçonnet*, s. m. Petit garçon. Le mot de *garçonnet* **se dit rarement, & et lorsqu'il se dit c'est en riant**. [C'est un petit garçonnet]

†*Peton*, s. m. – mot **burlesque** qui est **souvent en la bouche des nourrices** & et qui veut dire *pié*. [Ah! Les beaux petis petons, ah, que j'en fai, belle nourrice (...)]

†*Rôlet*, s. m. Ce mot **ne se dit guere qu'en goguenardant & dans le comique**. [Exemple. Adieu je suis votre valet / je suis au bout de mon rôlet]

†*Vermisseau* : mot **bas & burlesque** qui veut dire *vers*. [Ha! vraiment petis vermissieux / Sans doute vous vous trouvez beaux. *Scaron, Poës*.]

V tomto směru nejexplicitnější komentář můžeme najít u deminutiva *ta(m)bourin*:

†*Tambourin, tabourin*, s. m. L'un & l'autre se dit, mais *tabourin* semble un peu plus usité que *tambourin*, quoi qu'à dire la verité *tambourin*, ni *tabourin* **ne soient guere bons, & ne puissent trouver leur place que dans le langage le plus bas, & même en riant**. Le *tabourin* est un petit

grammaticales, ajoutées dans les cas difficiles, sur la forme ou la syntaxe des mots, complètent cet ensemble, dont un contemporain a pu dire qu'il est „excellent“.“

¹⁰¹ Spadá pod heslo *Diminuer*.

¹⁰² „Deminutivum, s.m. gramatický termín, jméno, které značí zdrobnění významu slova (jména), od něž je odvozené. (A tak *Luison* je deminutivem od *Louise* nebo *Louisy*.)“

tambour d'enfant, & les personnes qui parlent serieusement diront *un tambour d'enfant*, & jamais *un tambourin*. [Acheter un tabourin à un enfant pour l'amuser. Les puppetiers vendent des *tabourins*, ou *tambourins*. Voilà un joli *tabourin*, ou plutôt un joli *tambour d'enfant*.]

V tomto slovníku chybí množství deminutiv, která najdeme ve Furetièrově slovníku a ve slovníku Akademie, nebo alespoň v jednom z nich (např.: *bellot*, *chambrette*, *maisonnette*, *oiselet* atd.), případně jsou deminutiva přítomna a zmíněn je pouze jejich přenesený význam (např. *châtelet*, *iavelot*, *pierrette*, *pochette* atd.).

Vzhledem k postoji vůči deminutivům (jsou buď odmítaná, nebo zapíraná), není překvapivé, že s novými se u Richeleta setkáme spíše výjimečně. Velkou skupinu nově zaznamenaných deminutiv u něj tvoří zdobněliny vlastních jmen, což je oproti všem ostatním autorům, vyjma pár příkladů Cotgrava, unikát (*Anette*, *Antoinette*, *Babette*, *Catin*, *Charlot*, *Janneton*, *Luison*, *Pierrot*, *Tiennette*, *Tiennot*, *Toinette*, *Toinon*), a dále tyto čtyři:

braiette, *cordonnet*, *fichet*, *poëtereau*.

6.6. Antoine Furetière a *Dictionnaire universel*

6.6.1. Lexikografická práce Antoina Furetièra

Čtyřicet let lexikografického snažení umožnilo vznik tohoto rozsáhlého díla, které rozšířilo spektrum klasického jazyka o termíny z oblastí vědy, umění a řemesel, a položilo tak základy budoucím encyklopediím. Jeho přístup není zdaleka tak puristický jako Richeletův. Nabízí čtenáři penzum vědomostí a informací všech druhů. Bohatá není jenom jeho nomenklatura, ale i jeho hesla, která se nezřídka rozkládají na několika stranách. Furetière je i přes nedostatky¹⁰³ bezesporu nejkompletnějším slovníkem konce 17. století.

6.6.2. Deminutiva v *Dictionnaire universel*

Kompletnost se týká i kategorie deminutiv – v případě hledání deminutiv v nomenklaturách slovníků konce 18. století jsou v největší míře přítomna právě u Furetièra. Pokud to je možné,

¹⁰³ Viz 3. kapitola – Popis jednotlivých klíčových děl.

uvádí Furetière jak vlastní, tak přenesený význam deminutiv, kdy větší prostor dostává ten přenesený – terminologická a lexikalizovaná deminutiva vyžadují informace encyklopedického rázu, na kterých Furetière vystavěl jedinečnost své práce.

I tentokrát se setkáme se samostatným heslem pro lingvistický pojem deminutiva:

Diminutif, ive, adj. Terme de Grammaire, se dit d'un mot qui soucit ou amoindrit la force de son primitif: comme *bovillon* est diminutif de *boeuf*, *pochette* de *poche*, *maisonnette* de *maison*.

Samotné deminutivní lexémy pak často termín „*diminutif*“ v heslech obsahují:

Coffret, s. m., diminutif de *coffre*. (...)

Coussinet, s. m. diminutif. Petit coussin. (...)

Grandelet, etc, adj. diminutif de *grand*. (...)

Minimálně se objevuje vymezení vůči deminutivům, jako jsme to mohli sledovat u Richeleta. Furetière zdobně slova nezařazuje do slovníku burleskního žánru, neseriózní mluvy či do jazyka nejnižších vrstev. Místy se zmiňuje zastaralost slova, např. *bergeronnette*:

Bergeronnette, *bergerette*, s.f. Vieux mot qui signifiait autrefois *petite bergere*;

či se etymologicky vysvětluje původní deminutivní rozměr, aby se přešlo k současnému specifickému úzu daného slova, jako tomu je v případě *arceau*:

Arceau, s. m., s'est dit autrefois poëtiquement en cette phrase: L'Ange qui descendoit en terre faisoit voir de grands *arceaux* de lumière, des cercles illuminez dans l'air, qu'il traversoit. **Maintenant on ne le dit que des** voutes, des portes & des fenestres courbées en arc.

V tomto slovníku sice najdeme více deminutiv než v díle Richeleta, Francouzské akademie nebo později Féraudově, v porovnání s lexikografy jde ale stále o výrazný pokles (jak bude zřejmé na konkrétních seznamech výskytů v následující kapitole). Nově se u Furetiéra můžeme setkat s následujícími deminutivy:

bergeronnette, *diablotin*, *jambonneau*.

6.7. Francouzská akademie a její slovník

6.7.1. Specifika akademického slovníku

Akademický slovník, jehož nomenklatura čítá nejméně hesel ze zkoumaných slovníků vrcholného klasického období, měl za cíl předvést jazyk počestného člověka (s podobným záměrem se můžeme setkat i u Richeleta). Zhruba se dá chápat jako souhrn lexika, který do žádoucího jazykového projevu patří, a vše, co uvedeno není, představuje naopak lexikum nepatřičné.

Hned v úvodu definuje slova, která nejsou zařazena (archaismy, odborné termíny, neologismy, slova familiární či taková, která urážejí čest). Toto pravidlo však není zcela dodržováno, jak si ukážeme právě na našem případě deminutiv. Ačkoliv by podle dalších lexikografů mohlo jít o slova nízká či zastaralá, je celá řada deminutiv do slovníku zařazena, a to buď s vymežující „marque d’usage“, v některých případech i bez ní.¹⁰⁴

Částečná nesystematičnost a nepřesnost předvedení lexika je některými autory (např. Matoré 1968: 82) vysvětlována dlouhou a složitou cestou k vlastnímu vydání slovníku.¹⁰⁵

6.7.2. Deminutiva v *Dictionnaire de l’Académie française*

Ani v tomto případě není konkrétně zmíněna obecná tendence zavržení deminutiv jako takových, avšak i tentokrát se ve slovníku setkáme jen se zlomkem deminutiv, která se nacházejí u Estienna, Nicota nebo Cotgrava. Takto definuje slovník v samostatném hesle deminutiva:

Diminutif, ive. adj. Qui diminuë ou adoucit la force du mot dont il est formé. *Fillette, femmelette, amourette, sont des façons de parler diminutives, sont des termes diminutifs des mots de fille, de femme et d’amour.* / Il est aussi subst. *Viellot et doucet sont des diminutifs de*

¹⁰⁴ Na nesystematičnost a nepřesnost v tomto ohledu poukazuje Bray (1989: 1799), ve slovníku z roku 1694 je možné najít celou řadu lexému nespádající do jazyka počestného člověka (archaismy, vulgarismy, slova familiární), aniž by byly jako takové označeny. Připomíná, že v tomto ohledu je mnohem lépe – kritičtější – zpracované vydání z roku 1718.

¹⁰⁵ Více ve 3. kapitole – Popis jednotlivých klíčových děl.

vieux et de doux. / On dit fig. Ce jardin es tun diminutifs du jardin des Tuileries, pour dire, qu'il est en petit ce que le jardin des Tuileries es ten grand.

Vyjmíme nyní deminutiva citovaná ve výše uvedeném hesle, abychom mohli demonstrovat nekoordinovanost předkládání deminutiv a různorodost „marque d'usage“:

Fillette, s. f. diminutif. Petite fille. *Elle estoit encore petite fillette, jeune fillette.*

Femmelette, s. f. diminutif. Terme qui **ne se dit guere que par mespris**, & pour sign. Une femme de peu de sens, de peu d'esprit. (...)

V případě *femmelette* tedy nejde na rozdíl od Cotgrava ani tak o (něžné) zdrobnění, jako o opovržení (opovržlivý význam najdeme i u Richeleta, Akademie a Férauda), a zcela legitimně tak může být vznešena otázka, zdali se nejedná o lexém spadající do familiárního stylu. V následujícím hesle je uvedena věta, jejíž obsah je nežádoucí – zastaralý, a to výslovně:

Amourette, s. f. diminutif. Folle amour. *Il a une amourette en teste, (...).* / Il signifié avant la personne aimée. *Mes belles amourettes.* Cette phrase est vielli.

Nakonec zmiňovaná deminutiva:

Doucet, ette, adj. diminutif de doux. Il **ne se dit que des personnes**, & et **n'a guere d'usage que dans ces exemples**, *Faire le doucet, faire la doucette, mine doucette.*¹⁰⁶

Viellot, otte, adj. Qui commence à avoir u nair de viellesse. *Il commence à estre un peu viellot, c'est une petite viellotte.* **Il ne se dit qu'en raillerie.**¹⁰⁷

V případě deminutiva *viellot(te)* autoři nezmiňují deminutivní charakter a stejně jako u *amourette* ho *de facto* diskvalifikují z počestného projevu a z „*bon usage*“.

I v akademickém slovníku můžeme několik dříve nezaznamenaných deminutiv:

cochonnet, pastoreau, pastourelle

Je nutné podotknout, že přestože akademický slovník disponuje nejméně početnou nomenklaturou, nabízí více deminutiv než Richelet a jen o málo méně než Furetière, poměrem vůči zbytku exponovaného lexika tedy deminutiva představují významnější složku, přestože

¹⁰⁶ Toto „exemplární“ deminutivum je jedno z těch, která nenajdeme v Richeletově slovníku.

¹⁰⁷ Ani toto deminutivum se nenachází v Richeletově nomenklatuře.

se u velké části deminutiv nachází různým způsobem omezující či vymezující „marque d'usage“, která řadí deminutiva mimo běžný (vznešený) jazykový projev.

6.8. *Dictionnaire critique* abbého Férauda

6.8.1. Féraudova lexikografie

Ve Féraudově podání není jazyk předložen jako ustálený, přestože se o jeho čistotu a jednotnost v díle autor snaží. Ukazuje zde historickou i prospektivní perspektivu ohraničenou z jedné strany archaismy a z druhé strany neologismy. V prostoru mezi těmito dvěma pomyslnými body se jazyk vyvíjí (Fournier v *Autour de Féraud*, 1986: 133).

Féraud do svých hesel zpracovává poznatky svých předchůdců, a to zejména na základě různých vydání akademického slovníku, slovníku z Trévoux, ale i Furetièrova a Richeletova slovníku. Jeho hesla jsou obsáhlá, nově zaznamenává zvukovou stránku jazyka pomocí fonetické transkripce (nebo alespoň pokus o ni), předkládá různé grafické varianty slov, připojuje „marques d'usage“, a kriticky tak rozčleňuje slova do různých jazykových a společenských vrstev, případně i geograficky definuje dialekty (odmítavým způsobem – *provençalismus* je pro něj téměř to samé jako *barbarismus*).

6.8.2. Deminutiva v *Dictionnaire critique*

Kritický postoj prezentovaný různými „marques d'usage“ se týká i deminutiv, která se v průběhu století definitivně dostala „na index“ nežádoucích výrazů. Takto Féraud ve svém slovníku definuje deminutiva a přidává i gramaticko-stylistickou poznámku:

Diminutif, adj. est un terme de Gramaire. Il se dit des mots qui diminuent ou adoucissent la force des mots d'où ils dérivent. *Fillette, femmelette, amourette*, sont des termes *diminutifs*, des locutions *diminutives*. – Ce mot s'emploie d'ordinaire *substantivement*. – *Viellot et doucet* sont des diminutifs de vieux et de doux.

Diminutif, se dit aussi d'une chòse, qui est en petit, ce qu'une autre est en grand. – Ce jardin est *un diminutif de celui de*, etc.

Rem. *les diminutifs* ne sont du goût présent de la Langue. Autrefois ils étaient fort à la mode: le gai *rossignolet*, un langage *mignardelet*, les cheveux *brunelets*, les deux yeux *noirelets*. Que de *diminutifs* dans un petit nombre de vers de *Guy de Tours*! – On peut se servir des *diminutifs* admis par l'usage : il n'est point permis d'en foyer de nouveaux, du moins dans le style sérieux.

Z uvedeného úryvku je zřejmé, že ke zpracování hesla vycházel z koncepce i podání, které nabízel před sto lety akademický slovník. Avšak poznámka, kterou přidal pod samotná hesla, je explicitním vyjádřením tendence, která je implicitně zřejmá ze zpracování deminutiv.

Obecně se dá shrnout, že pokud se nějaké deminutivum objevilo ve Furetièrově nebo akademickém slovníku, najdeme ho i u Férauda – výjimku tvoří pouze deminutiva *chambrillon*, *chastelet*, *enfanton*, *faucillon* *genouille*, *grandelet* a *nonnette*, která uvádí Furetière, a *archerot*, *bancelle*, *bergeronnette*, *mollet* a *oiselet*, která uvádí Furetière i akademický slovník. Najde se i několik deminutiv, která má Féraud a alespoň Cotgrave: *moinichon* (*moinillon*), *bastelet*, *osselet*. Nová deminutiva Féraud, adekvátně k svému vyjádření k zavádění deminutiv-neologismů, nenabízí.

V tomto lexikografickém díle se setkáme s „*marques d'usage*“ podobně jako u Richeleta nebo ve slovníku Francouzské akademie, tedy např.: *style familier* (např.: *fillette*, *longuet*), *guere en usage* (např.: *seulet*), *vielli* (např.: *agnelet*, *alumelle*, *moulinet*) atd., někdy používá označení *diminutif*, jindy si pomáhá opisem (za pomoci slova *petit*), přičemž v tomto označování není pravidelnost. V každém případě lze těžko odhadnout, která jsou „*permis par l'usage*“ – zdali ta, jež můžeme najít v jeho nomenklatuře, nebo jen ta, která jsou bez degradující „*marque d'usage*“.

7. Statistický rozbor – tendence ve vývoji deminutiv z lexikografického hlediska

7.1. Shrnutí hlavních tendencí ve výskytu deminutiv

V předchozí kapitole jsme ukázali, jakou pozici zaujímal deminutiva ve vybraných slovnících mezi 16. a 18. stoletím. Také jsme v rámci jednotlivých děl ukázali, jak jednotliví autoři k deminutivům přistupovali, což bylo zřejmé ze dvou hlavních jevů. Prvním z nich bylo rozhodnutí deminutivum zařadit, či vyloučit. Tím druhým potom jeho mikrostrukturální definice a zpracování, kdy autor může slovo definovat a systematicky začlenit do jazykového systému dle vlastního uvážení.

Tato kapitola představuje syntetický náhled na vývoj v této oblasti. Z relativně velkého množství deminutiv, se kterými jsme se mohli setkat v Estiennově, Nicotově a Cotgravově slovníku nebo alespoň v některém z těchto tří, se vývoj ve výskytu deminutiv ve velkých slovnících ubíral následujícími čtyřmi směry:

- udržení pozice v rámci nomenklatury bez změny statusu slova (tedy zachování deminutivního významu tak, jak byl představený u prvních lexikografů);
- udržení se v základní nomenklatuře s depreciativními omezeními (deminutivum se v nomenklatuře objevuje i dál, ale s vymežujícími „marques d’usage“);
- udržení se v základní nomenklatuře, avšak s jiným významem (lexikalizace původně deminutivního významu);
- zánik (v nomenklatuře se již dané deminutivum nevyskytuje).

Při tomto shrnutí můžeme konstatovat, že nejméně častý případ z výše uvedených byl právě hned ten prvně zmíněný. Ze skupiny lexikografů konce 17. a 18. století, které představují Richelet, Furetière, Francouzská akademie a Féraud, existují rozdíly v míře neutrality vůči deminutivům. Např. u deminutiva *clochette* Richelet připojuje „marque d’usage“, ¹⁰⁸ ostatní autoři ho definují neutrálně. U deminutiva *larronneau* je zase restriktivní pouze slovník akademický („ne se dit guere“). V tomto ohledu nelze zjistit žádnou pravidelnost nebo schematičnost v přístupu, vyjma Furetièrova nedeskriptivního a

¹⁰⁸ Viz 7. kapitola.

lingvisticky nevymezujícího principu lexikografické tvorby. Furetière nebyl vůči deminutivům výrazně benevolentnější, co se týče jejich zařazování do nomenklatury. „Marques d’usage“, které existují v u Richeleta, akademiků či Férauda, však u něj nenajdeme.

Zcela na okraji stojí akceptování nových deminutiv pozdějšími čtyřmi slovníky. Zaznamenání nových deminutiv lze počítat v řádu jednotek, u Férauda jsou pak nová deminutiva zavržena docela, jak dokládá i jeho konstatování nepřípustnosti vytváření nových deminutiv.¹⁰⁹

Případ zániku, případně proměny sémantické složky slova, je jako tendence mnohem výraznější. Pozadí tomuto jevu vytvářelo dění v oblasti institucionalizace jazyka, jak jsme nastínili v kapitole popisující obecný vývoj deminutiv v tomto období. Vzhledem k počtu deminutiv, která se vyskytují pouze u Cotgrava a potom pouze u Cotgrava a u Nicota, zařazujeme tato mimo hlavní tabulku.

S ohledem na rozměry této práce se v následujících tabulkách omezujeme čistě na výskyt deminutiv. Pokud se deminutivum ve slovníku nacházelo, a to s deminutivním významem (tedy nelexikalizované), najdeme ho zavedené křížkem i v tabulkách – nehledě na jeho možnou společensko-kulturně-jazykovou devaluaci v podobě „marque d’usage“.

V lexikografické tradice lze výskyt deminutiv rozdělit na dvě hlavní části. První z nich představuje Estiennův, Nicotův a Cotgravův slovník. Deminutiva, která se objevila u Estienna, najdeme i u Nicota, a ta, která nově předkládá Nicot, najdeme i u Cotgrava. Nicot ve své práci přidává řadu deminutiv, která Estienne do svého slovníku nezahrnul, avšak jak je patrné z vydělené tabulky v oddíle 8.6., jejich podstatná část se později objevila jen u Cotgrava. Množství deminutiv nalezených v těchto třech slovnících (ve všech, ve dvou, nebo alespoň v jednom z nich) odrážejí status zdobnělin v 16. století.

Druhou část tvoří slovníky Richeletův, Furetiérův, akademický a Féraudův, které již reflektují nový postoj vůči oficiálnímu jazyku, do něhož klasická deminutiva obecně nespádají. Nově se užití deminutiv jeví jako zastaralé nebo pro vznešenou promluvu nevhodné.

Výskyt deminutiv a jeho stabilitu tak můžeme vyhodnotit na základě toho, zda se objevilo i v první i v druhé z těchto dvou skupin slovníků.

¹⁰⁹ Viz 7. kapitola, Féraud a podheslo *diminutif*.

7.2. Stabilní deminutiva

Ve slovnících se vyskytují deminutiva, která najdeme u všech autorů:

arbrisseau, bouvillon, brochette, buirette, clochette, couchette, coussinet, rochet, duret, femmelette, filet, fillette, fossette, larronneau, pauvret (původně pouret), ruelle, seulet, tabourin.

Dále se jako stabilní projevují ta, která najdeme u některého z první skupiny a u všech z druhé (Richelet tvoří výjimku, byl výrazně přísnější v zařazování deminutiv):

bandelette, bellot brunet, buchette, chainette, chambrette, chansonette, chesnette, cordonette, croustelette, doucet, faisceau, folet, grasselet, herbette, joliet, jeunet, maisonette, menotte, mollet, pierrette, pochette, roitelet, sachet, tourelle, verdelet, viellot.

Je patrné, že oproti jiným skupinám deminutiv se lépe v jazyce zachovala zdrobnělá adjektiva (*bellot, brunet, doucet, duret, folet, joliet, jeunet, mollet, pauvret, seulet, verdelet, viellot*), která tvoří téměř třetinu ze stabilního deminutivního lexika.

7.3. Deminutiva s „marque d’usage“

Počínaje Richeletovým slovníkem můžeme sledovat „marques d’usage“, které různým způsobem deminutiva komentují – neděje se tak pravidelně u všech deminutiv a neděje se tak ani u všech autorů. Jestliže se např. u Richeleta u deminutiva *clochette* dovídáme, že se již nepoužívá (*guere en usage*), další tři slovníky jeho zastaralost nijak nezmiňují. U *fillette* Richelet sice doplňuje slovo křížkem, to, že je to slovo z familiárního registru, ale najdeme jen u Férauda.

I mezi „stabilními“ deminutivy můžeme najít taková, která slovníky sedmnáctého a osmnáctého století doplňují „marque d’usage“. Např. *seulet* je doplněné o „marque d’usage“ u všech z nich – Richelet: *vieux, comique*, Furetiere: *se dit des personnes*, Francouzská akademie: *guere en usage que dans la poesie pastorale*, Féraud: *que dans le style pastorale*.

„Marques d’usage“ bychom mohli rozdělit do dvou základních skupin – buď podotýkají zastaralý charakter (*vieux, vieillit, guere en usage*), nebo odkazují deminutiva do určitých vrstev jazyka (*burlesque, comique, familier, pastorale*).

7.4. Zaniklá deminutiva

Do zaniklých deminutiv můžeme řadit ta, která se neobjevila v druhé skupině slovníků. Nejvíce jich můžeme najít u Cotgrava (viz tabulka), ale jak je zřejmé z oddílu představujícího všechna deminutiva, z celkového množství zaznamenaných lexémů je možné vysledovat zánik víc než poloviny z nich.

Mezi zaniklými deminutivy můžeme najít základní konkréta (*hommelet, larmette, montaignette*), dále slova tzv. dvojité zdrobnělá (*bendelette, fortelet, sottelet, ventrelet*), ale také slova, která si sice udržela ráz deminutiva, ale lexikalizovala se a stala se na deminutivizovaném základním slově nezávislá (*bouquin, chevalet, languette, onglet, rousselet*).

7.5. Výčet deminutiv zaznamenaných pouze u Cotgrava

amoureux	cerclet	fourneau	odette/Eleje	salet
angelet,ette,ot	chambrillon	froidelet	oeilladette	so(u)Rosseau
archelette	charetton	garsette	oeillet	tardelet
argillette	chiennet	gastelet	olivette	taurillon
baignolet	chopinette	gayet	olmeau	tigreau
baiseret	clergeau	genillette	ondelette	touffeau
barbin	coeuret	godinet	oreillette/on	trappelle
bariquelle	cofinet	grandet	osset	trepette
barraut	coignet	greslet	ourseau,et,elet,illon	troupelet
batelet	corpset	herbelette	paquette	vachelette
bastonneau	costellete	hestreau	paillonnet	valeton
berchot/berichot	curtineau	hommenet	paillonnette	vallon
berretin	curtisaneau	hommeau	pancerotte	veinette
beuvereau	co(u)st(e)au	Iacotin	pancette	veinelette
bicuteau	cuissellete	Iannequin	paneron	ventelet
boettelette/boist	damoiselette	larget	paneret	ventrelet
bonneton	dieutelet	larnelette	pansotte	veret
bouchelette	ditellet	larronceau	parollette	verselet
bouclette	escarbelotte	listeau	perlette	vignette
bouette/brouette	escuellete	mammelette	petiot	vignollette
bourserson,ette,illon	espinon	manotte	piecette	vil(l)enot
bouteillette	esplinguette	marchette	pigeonnet	vinet
branchillon	estivet	martin	poictrinet	umbrette
brigandeau	fardelet	meschinon	poisillon	
briquette	farfadet	mignonnette	pommelette	

brissette	faulconneau	mincelet	poncel
brusquette	femelle	ministreau	porquette
bubelette	femette	mocquereau	poullion
cahutelle	feneterelle	montaignolle	poupeau
campanelle	fiscelle	montelet	poupillons
canneline	fiston	mosquette	poupettes
capelettes	fistonneau	motteau	prunelette
caravellon	flambelot	mottelet	quassette
cardinalin	flamette	mottelette	signet
casette	flouteau	nicette	queue
casquet	foleton	novelet	regnardeau
cassolette	fourchelle	noisillon	rimese
caysseron	fourmageon	nombrillet	roynette
ceinturon	fourmion	nymphette	saget

7.6. Výčet deminutiv zaznamenaných pouze u Nicota a Cotgrava

aile(re)tte	chasseret	levreteau	singeot
aisselle	crapaudeau	lourdin	sottelet
amiot	crspelet	manchereau	tabourinet
baillet	croisette	martelet	tendrelet
burreau	doulcelet	morcelet	touffillon
bassin	dunete	mottelette	tourrion
bastillon	fleuron	nettelet	tourteau
blesmet	fontenelle	ourson	traistreau
blondelet/te	garcon-fillette	plumette	truand
bubette	geline	ponceau	vachette
bullette	gloriette	pouldrette	vermet
camuset	hommet,hommelet	quarreau	vermeillet
cassetin	Iaquelin, lot,min,et	simplette	vissiette

7.7. Konkrétní deminutiva a jejich výskyt ve vybraných slovnících

E: Estienne; N: Nicot; C: Cotgrave; R: Richelet; Fu: Furetière; A: Akademický slovník; Fé: Féraud

	E	N	C	R	Fu	A	Fé
agnelet	x	x	x	○	○	x	x
aigre(le)t	○	○	x	○	x	x	x
aileron	○	x	x	○	○	x	○
amiette	x	x	x	○	○	○	○
amourette	○	○	x	○	x	x	x
annelet	x	x	x	x	x	x	○
arbreau/isseu	x	x	x	x	x	x	x
archerot	○	○	x	○	x	x	○
bacquet	○	x	x	○	x	x	○
bancelle	○	○	x	○	x	x	○
bandeau/elette	x	x	x	○	x	x	x
barbette	x	x	x	○	○	○	○
bastelet	○	○	x	○	○	○	x
bellot	x	x	x	○	x	x	x
bendelette	x	x	x	○	○	○	○
bergeronnette	○	○	○	○	x	x	○
besongnette	x	x	x	○	○	○	○
bestelette	x	x	x	○	○	○	○
bosquet	○	○	x	○	x	○	x
bouvillon	x	x	x	x	x	x	x
blanchet	x	x	x	○	○	○	○
boisselette	x	x	x	○	○	○	○
borgnet	x	x	x	○	○	○	○
bossettes	x	x	x	○	○	○	○
bouquin	x	x	x	○	○	○	○
bouchette	x	x	x	○	○	○	○
boursette	x	x	x	○	○	○	○
branchette	x	x	x	○	○	○	○
brebiette	x	x	x	○	○	○	○
brigand(er)eau	x	x	x	○	○	○	○
brochette	x	x	x	x	x	x	x
brunet	○	x	x	x	x	x	x
buchette	x	x	○	x	x	x	x
buirette	x	x	x	x	x	x	x
cavette	○	○	x	x	○	x	x
ceinaturette	x	x	x	○	○	○	○
chainette	○	x	x	○	x	x	x
chambrette	x	x	x	○	x	x	x
chambrillon	○	x	x	x	x	○	○
chansonette	○	x	x	x	x	x	x
chariot/ette/oy	x	x	x	○	x	x	○
chastelet	○	x	x	○	x	○	○

chevalet	x	x	x	0	0	0	0
chesnette	0	0	x	0	x	x	x
chevrette	x	x	x	0	0	0	0
ciselet	x	x	x	0	0	0	0
clochette	x	x	x	x	x	x	x
clouet	x	x	x	0	0	0	0
coffret	x	x	x	0	x	x	x
cordeau/elette	x	x	x	0	x	x	x
cordonette	0	0	0	x	x	x	x
couchette	x	x	x	x	x	x	x
coussinet	x	x	x	x	x	x	x
coustelet	x	x	x	0	0	0	0
cramponnet	0	0	x	x	0	0	0
rochet	x	x	x	x	x	x	x
croustelle(tte)	0	0	x	0	x	x	x
diableteau	0	0	x	0	x	0	0
diablotin	0	0	0	0	x	x	x
dou(1)cet	x	x	x	0	x	x	x
drapeau/elet	x	x	x	0	0	0	0
duret	x	x	x	x	x	x	x
enfançon	0	x	x	0	x	0	0
faisceau	x	x	x	0	x	x	x
femmelette	x	x	x	x	x	x	x
fieret	x	x	x	0	0	0	0
filet	x	x	x	x	x	x	x
fillette	x	x	x	x	x	x	x
finet	0	x	x	x	x	x	x
fleurette	x	x	x	0	0	x	x
folet	0	0	x	0	x	x	x
fortelet	x	x	x	0	0	0	0
fossette	x	x	x	x	x	x	x
garçonnet	0	0	x	x	0	0	0
genouillet	x	x	x	0	0	0	0
grandelet	x	x	x	0	x	0	0
grass(el)(ouil)et	0	0	x	x	x	x	x
grenouillette	x	x	x	0	0	0	0
hachette	x	x	x	0	0	0	x
herbette	0	0	x	x	x	x	x
iambette	x	x	x	0	0	0	0
iardinnet	x	x	x	0	x	x	x
iavelot	x	x	x	0	x	x	x
imagette	x	x	x	0	0	0	0
ioliet	x	x	x	0	x	x	x
iaulnet (jaunet)	0	x	x	0	0	0	x
lunet	0	0	x	x	x	x	x
languette	x	x	x	0	0	0	0

larmette	x	x	x	0	0	0	0
larronneau	x	x	x	x	x	x	x
livret	x	x	x	0	x	0	x
logettes	x	x	x	0	x	x	x
signet	x	x	x	0	0	0	0
longuet	0	x	x	0	x	x	x
maigr(el)et	0	0	x	0	0	x	x
mai-/e-notte	0	0	x	x	x	x	x
maisonnette	x	x	x	0	x	x	x
menuet	x	x	x	0	0	0	0
moinichon(-illon)	0	0	x	0	0	0	x
mollet	x	x	x	x	x	x	0
montaignette	x	x	x	0	0	0	0
moulinet	0	0	x	0	x	x	x
moyennete	x	0	0	0	0	0	0
noiret	x	x	x	0	0	0	0
noisette/ille	x	x	x	0	0	0	0
nonnette	0	0	x	x	x	0	0
nouvelet	x	x	x	0	0	0	0
oiselet	x	x	x	0	x	x	0
oisillon	0	0	x	0	x	x	x
onglet	x	x	x	0	0	0	0
osselet	x	x	x	x	0	0	x
peton	x	x	x	x	x	0	x
pierrette	x	x	x	0	x	x	x
pochette	x	x	x	0	x	x	x
poëtereau	0	0	0	x	x	x	x
poissonet	x	x	x	0	0	0	0
porceau/elet	x	x	x	0	0	0	0
pouret/pauvret	x	x	x	x	x	x	x
questionette	x	x	x	0	0	0	0
raclette	x	x	x	0	0	0	0
roitelet	x	x	x	0	x	x	x
rolet	0	0	0	x	x	x	x
rondelet	0	x	x	0	x	0	x
rossignolet	x	x	x	0	0	0	0
rousselet	x	x	x	0	0	0	0
ruelle	x	x	x	x	x	x	x
ruisselet	x	x	x	0	0	0	0
sachet	x	x	0	x	x	x	x
spinet	x	x	x	x	0	0	0
seulet	x	x	x	x	x	x	x
sommette	x	x	x	0	0	0	0
tablette/eau	x	x	x	0	0	0	0
tabourin	x	x	x	x	x	x	x
tachette	x	x	x	0	0	0	0

tantinet	x	x	x	0	x	0	x
tartelette	0	0	x	0	x	x	x
tendret	x	x	x	0	0	0	0
testelette	x	x	x	0	0	0	0
tourelle	0	x	x	0	x	x	x
tourette	x	x	x	0	0	0	0
tournelle	0	x	x	0	0	x	x
trachet	x	x	x	0	0	0	0
verdelet	0	0	x	0	x	x	x
vergette	x	x	x	0	0	x	0
vieillot	x	x	x	0	x	x	x
villette	x	x	x	0	x	0	x
vinot	x	x	x	0	0	0	0

Závěr

Záměrem této práce bylo představit, jakým způsobem francouzská lexikografie reflektovala změnu statutu deminutiv v rámci jazyka v období mezi 16. a 18. stoletím. Vycházeli jsme z unikátního přístupu každého z autorů slovníku, který může částečně vysvětlit, proč a jak jsou u nich deminutiva zaznamenána. Obecně můžeme vydělit slovníky lexikografů Estienna, Nicota a Cotgrava, kteří představují deminutiva v míře, v jaké se objevují ve francouzském jazyce v předklasickém období. Cotgravův kvantitativní záběr na francouzské lexikum nejvýrazněji ukazuje, že deminutivum bylo standardní možností modifikace u většiny konkrétních substantiv a základních adjektiv určujících povahu či kvalitu.

V průběhu 17. století se ve Francii mění koncept jazyka, převažují tendence vytvořit řeč, ve které se projev řídí danými pravidly a normami. Z lexikologického hlediska to znamená zúžení možností výrazových prostředků, kdy se na okraji prosazované podoby jazyka zanechává vše, co je považované za archaické, lidové nebo familiární. Tedy i deminutiva, na která se čím dál tím víc nahlíží jako na archaismy či zlidovělé výrazy, jsou odkázána mimo *bon usage*.

Slovníky, které se objevily po tomto společensko-kulturním přerodu, odrazily nový postoj vůči deminutivům, a to vypuštěním většiny z těch, která najdeme v prvních slovnících, nebo alespoň hodnocením v podobě „*marques d'usage*“ uvnitř hesel. Nahlížení na deminutiva zapustilo kořeny v povědomí mluvčích, takže i ve Féraudově rozsáhlém lexikografickém díle na konci 18. století nenacházíme žádná nová deminutiva a v heslech můžeme nalézt podobná omezení ve formě „*marque d'usage*“ jako ve slovnících jeho předchůdců kritických vůči jazyku, Richeleta a Francouzské akademie.

Tendence směrem k analytickému způsob deminutivizace není z analytické podstaty zdrobnění samotných slovníků patrná, pokud ji autoři nezmíní jako vhodnější alternativu pro vyjádření deminutivního charakteru označovaného. Již Richelet zmiňuje, že počestný člověk řekne raději *une petite cloche* než *clochette*. Féraud přímo zapovídá vytváření nových syntetických deminutiv.

Vnímání jazyka prostřednictvím lexikografie poskytuje jen omezený pohled na jazyk, často ho ukazují takový, jaký by si ho přáli mít, než takový, jaký je, jako například slovníky

Francouzské akademie a Richeletův. Jak však dokazuje tato práce, je vztah k deminutivům a proměna pozice, kterou zaujímají v jazyce, markantní i skrze toto specifické spektrum sedmi významných francouzských slovníků.

Seznam použité literatury

- (kol. autorů) (1986). *Autour de Féraud, la lexicographie française de 1762 à 1835*. Paris : Presses de l'École normale supérieure de Jeune Filles.
- BRANDON, E.E. (1904). *Robert Estienne et de Dictionnaire français aux XIVe siècle*. Baltimore.
- BRAY, L. (1989-91). La lexicographie française des origines à Littré. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*. (F.J. HAUSMANN et al.). Berlin.
- BRUNOT, F. (1906) *Histoire de la langue française*, t. II, III, IV, V. Paris: Armand Colin.
- BURIDANT, C. (1986) Lexicographie et glossographie médiévales. Esquisse de bilan et perspectives de recherches. V : *Lexique* 4. 9-46.
- CHAURAND, J. (1977) *Introduction à l'histoire du vocabulaire français*. Paris: Bordas.
- CORBIN, D. a P. (1989-91). Sélection et description des dérivés et composés dans le dictionnaire monolingue. *Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*. (F.J. HAUSMANN et al.). Berlin.
- COTGRAVE, R. (1611). *A Dictionarie of the French and English Tongues. Compiled by Randle Cotgrave*. London: Adam Islip.
- (kol. autorů) (1694). *Dictionnaire (Le) de l'Académie Française, dédié au Roy*. Paris: Veuve Jean-Baptiste Coignard.
- DELASALLE, S. , GIRARDIN, C. (1998). Les formes de colinguisme dans les dictionnaires français-latin (1539-1671). V : *Langage et société*, n° 83-84. 79-96.
- DUBOIS, J. a DUBOIS, C. (1971). *Introduction à la lexicographie : le dictionnaire*. Paris: Librairie Larousse.
- ESTIENNE, R. (1539) *Dictionnaire Françoislatin, contenant les motz et manières de parler François, tournez en Latin*. Paris: Robert Estienne.
- FÉRAUD, J.-F. (abbé) (1787). *Dictionnaire critique de la langue française*. Marseille: Jean Mossy Pere et Fils.

- FRADIN, B. (2003). Le Traitement de la suffixation en *-et*. *Langages* (n. 152). s. 51-77.
- FURETIÈRE, A. (1690). *Dictionnaire Universel, Contenant generalement tous les mots françois tant vieux que modernes, et tous les Termes de toutes les Sciences et des Arts*. La Haye et Rotterdam.
- HARTMANN, R. R. J. G. (1998). *Dictionary of Lexicography*. London : Routledge.
- HASSELROT, B. (1957). *Études sur la formation diminutive dans les langues romanes*. Uppsala : Almqvist and Wiksells.
- MATORÉ, G. (1968). *Histoire des dictionnaires français*. Paris : Librairie Larousse.
- MATORÉ, G. (1953). *La méthode en lexicologie*. Paris : Marcel Didier.
- NICOT, J. (1606). *Thrésor de la langue Françoise, tant ancienne que moderne*. Paris: David Douceur.
- RIEGEL, M., PELLAT, J.-C., RIOUL, R. (1994). *Grammaire méthodique du français*. Paris : PUF.
- RICHELET, C. P. (1680). *Dictionnaire françois, contenant les mots et les choses, plusieurs nouvelles remarques sur la langue française*. Genève: Jean Herman Widerhold.
- RICKARD, P. (1983). Le « dictionnaire » franco-anglais de Cotgrave, v *Cahiers de l'Association internationale des études françaises*. s.7-21.
- ŠABRŠULA, J. a kol. (1983). *Základy francouzské lexikologie*. SPN, Praha.
- VAUGELAS, C. F. de (1647). *Remarques sur la langue française utiles à ceux qui veulent bien parler et bien écrire*. Paris: Veuve Jean Camusat et Pierre Le Petit.
- VLASSOV, S. (2006). « Le traitement des diminutifs dans les grammaires et les remarques sur la langue française aux XVIe et XVIIe siècles », *Langue littéraire et changements linguistiques*. Paris: PUPS.
- WEBER, M. (1963). *Contributions à l'étude du diminutif en français moderne – Essai de systématisation*, Thèse de l'Université de Zurich. Zurich : Imprimerie Otto Altorfer.

WOOLDRIDGE, T. R. (1977). *Les débuts de la lexicographie française. Estienne, Nicot et le « Thresor de la langue françoise » (1606)*. Toronto.

ZGUSTA, L. (1989-91). *The Role of Dictionaries in the Genesis and Development of the Standard. Wörterbücher / Dictionaries / Dictionnaires*. (F.J. HAUSMANN et al.). Berlin.